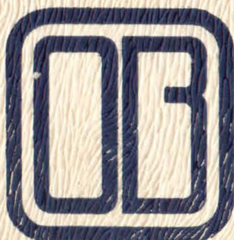
DE REMBRANDT-DUITSER JULIUS LANGBEHN

DOOR

FR. S. ROMBOUTS

K. JONGENSWEESHUIS - TILBURG

N° 112

DE REMBRANDT-DUITSER
JULIUS LANGBEHN

OPVOEDKUNDIGE BROCHURENREEKS

ONDER LEIDING VAN FR. S. ROMBOUTS

R. K. KWEEKSCHOOL GOIRLE

NUMMER 112

DRUKKERIJ VAN HET R. K. JONGENSWEESHUIS, TILBURG

DE REMBRANDT-DUITSER JULIUS LANGBEHN

DOOR

FR. S. ROMBOUTS

f 0.90

1940

DRUKKERIJ VAN HET R. K. JONGENSWEESHUIS, TILBURG

NIHIL OBSTAT: J. G. M. de Lepper, M. S. C., Libr. Censor
Tilburgi, die 25 Apr. 1940

EVULGETUR: F. N. J. Hendrikx, Vic. Gen. Busc.
Buscoduci, die 26 Apr. 1940

Portret van JULIUS LANGBEHN
door Karl Haider

ENKELE WOORDEN AAN DE LEZER

Zoals eens de verwording uitging van een bedorven kern, zo zal zich ook de wedergeboorte ontwikkelen uit een kern van edele mensen. Een kleine schare vol idealisme, groot en edel van karakter, rein in handel en wandel. Gedreven door een vurige offerliefde voor God en mensen, zullen zij de kille wereld verwarmen.

Dr. A. V. D. WEY, O.Carm.

We schrijven 1940. Vijftig jaar is het geleden, dat in Duitsland een wereldschokkend boek verscheen: „Rembrandt als Erzieher" von einem Deutschen. Plotseling en geheimzinnig — niemand kende de schrijver — kwam het als een meteoor uit de hemel vallen. En het sloeg in als een moderne brandbom. „Een tijd lang werd over niets anders gesproken", zegt een der nieuwere literatuurgeschiedenissen, en het riep de herinnering wakker aan de Sturm-und-Drang-tijd, toen een Herder en een Goethe zich eveneens anoniem tot het Duitse volk gericht hadden.
Niet alleen echter literaire kringen — àlle ontwikkelde standen werden door het Rembrandtboek in beroering gebracht. De bladen van elke pluimage waren er vol van; de gelanceerde ideeën veroverden stad en land, overschreden grenzen en zeeën, bereikten ieder hoekje der aarde waar Duitsers woonden en trokken ook de aandacht van anderen, vooral Scandinaviërs en Fransen. Het boek riep een omvangrijke, ten dele insgelijks anonieme literatuur in het leven: een lange rij gretig gelezen spotschriften en caricaturen, naast ernstige bestrijdingen en geestdriftige sympathie-betuigingen. Ontelbare malen is de titel nagebootst: op het ogenblik zijn wel haast àlle enigermate in aanmerking komende grote figuren in boek, brochure of essay „als Erzieher" aangediend.
Bestudeert men de uitlatingen over het boek in de negentiger jaren, dan komt men tot de slotsom, dat het „pro" en „contra" ongeveer

tendenz heeft meer dan welke andere ook, zijn ganse leven en al zijn strevingen beheerst.
Volk en jeugd opvoeden wilde hij door de kunst, door de wetenschap, door de politiek, door de godsdienst, door het apostolaat, door de katholieke actie. Daarom is hij èn voor onderwijzers èn voor kunstbeoefenaars èn voor politici èn voor zielzorgers èn voor sociaal-charitatieve werkers èn voor apostolische leken, kortom voor allen die de bevordering van het waarachtig welzijn van de evenmens naar christelijke opvatting kennen en voelen als plicht, een schitterend en bovendien hoogst actueel voorbeeld. Want, zoals alle grote „zieners", was Langbehn zijn tijd een mensengeslacht voor en gaf hij een oplossing van allerlei gewichtige vraagstukken, die pas in onze dagen volop „brandend" zijn geworden.

„Rembrandt als Erzieher" is het enige werk van deze volkspedagoog, waarvan hij de uitgave zelf verzorgd heeft. Wat er verder van hem verscheen — „Der Geist des Ganzen", enz. — werd voor de pers gereed gemaakt door Langbehn's wapenbroeder, die 15 jaar lang aan zijn zijde leefde, en aan wie hij al zijn handschriften naliet: Momme Nissen; ook zelf een zeer merkwaardige figuur, die zich, als Langbehn tot het Katholicisme bekeerde en op rijpe leeftijd nog kloosterling en priester werd. Hij is dé Langbehn-kenner. In periodiek en blad heeft hij zeer veel over hem geschreven, maar zijn voornaamste werk zal wel steeds blijven: „Der Rembrandtdeutsche Julius Langbehn".
In Nederland is de literatuur over Langbehn uiterst schaars, en wàt er het licht zag in dagbladen, tijdschriften en sepraat-uitgaven steunt uiteraard bijna uitsluitend op Momme Nissen, zoals trouwens ook deze studie. Afzonderlijk zij hier slechts vermeld de bijzonder mooie brochure van Dr. A. v. d. Wey, O.Carm,. „De Adel van Morgen", in 1938 uitgegeven door Alberts' Drukkerijen te Sittard, waarvan een der hoofdstukken reeds vroeger gepubliceerd werd, nl. in het Kerstnummer van De Gemeenschap 1937. Dr. v. d. Wey's knappe overzichten hebben ons het werk op een aantal punten aanzienlijk vergemakkelijkt.
Nauwkeuriger gegevens omtrent de bronnen die wij raadpleegden,

vindt de lezer in het hier volgende lijstje met commentaar.
1. *Rembrandt als Erzieher*, von einem Deutschen.
Wij gebruikten de „autorisierte Neuausgabe" van Verlag C. L. Hirschfeld, Leipzig, 56—60. Auflage (thans 77—84e druk). Het is van belang op de verschillende drukken te letten, want vooral in den beginne werd het boek herhaaldelijk gewijzigd, eerst door de schrijver zelf en na diens dood door Momme Nissen. Deze voorzag de juist vermelde editie van een inleiding, „Der Verfasser und sein Werk", pag. 1—45; in de eigenlijke tekst is alles geschrapt, wat Langbehn zelf, na de geestelijke evolutie die hij had doorgemaakt, als onjuist verwierp, en bovendien kreeg het boek een meer overzichtelijke ordening en indeling. Om de oorspronkelijke inhoud van het werk te leren kennen, moet men naast deze uitgave van Hirschfeld, ook de 1e, 15e en 37e druk bestuderen. — Zeer tendentieus is de zgn. „illustrierte Ausgabe", tot stand gekomen tegen de wil en de bedoelingen van de schrijver zelf. — De laatste jaren prijst Momme Nissen als de beste uitgave aan die van W. Kohlhammer te Stutgart, 50—90e druk.
2. *Der Geist des Ganzen*, von Julius Langbehn, dem Rembrandt deutschen; zum Buch geformt von Benedikt Momme Nissen; mit 12 Tafeln. 1—15. Tausend. Herder & Co. G.m.b.H. Verlagsbuchhandlung, Freiburg i. Br. 1930.
Dit is hèt boek om de volgroeide, gerijpte Langbehn te leren kennen; het bevat zijn katholiek levensprogramma. Het voornaamste er van hopen wij binnenkort in een nieuwe brochure te publiceren.
3. *Dürer als Führer*, vom Rembrandtdeutschen und seinem Gehilfen. Mit 81 Vollbildern in Kupfertiefdruck. Verlag Josef Müller, München.
4. *Die Kunst Rembrandts.* Bilderbuch zu Rembrandt als Erzieher, von B. M. N. Mit 82 Vollbildern in Kupfertiefdruck und 15 Textbildern. Verlag Josef Müller, München.
5. Julius Langbehn, *Niederdeutsches*, Felsen-Verlag, Buchenbach i. Br.
6. *Der Rembrandtdeutsche Julius Langbehn*, von seinem Freunde B. M. N. Verlag Herder & Co., Freiburg i. Br. 28-35. Tausend. Hèt boek *over* de Rembrandt-Duitser!

7. *Kultur der Seele*. Priester, Denker, Künstler in Kirche und Volk, von Benedikt Momme Nissen; mit 7 Tafeln; 2. Auflage 1936. Im Verlag Herder & Co., Freiburg i. Br.
Van dit werk komt direct alleen in aanmerking het laatste opstel: „Der Rembrandtdeutsche und die Seelenbildung".

Zoals de middeleeuwse monnik Hrabanus Maurus, zoals de Lutherse onderwijsorganisator Melanchton, heeft men ook Langbehn tot „Praeceptor Germaniae" verheven. Als wij persoonlijk aan een van deze drie de prijs moesten toekennen, zouden wij geen ogenblik aarzelen. Langbehn staat ons zoveel nader dan de twee anderen: hij is een man van onze tijd, een schitterend voortrekker, óók nog in 1940; ja, thans wellicht meer dan ooit.
Satanisch gepropageerde Godloosheid en stelselmatig aangekweekt heidendom dreigen Christelijk Europa met de ondergang. Nog veel harder dan een halve eeuw geleden, is het thans nodig, dat er een nieuwe geestesadel, een Gedeonsleger tegen de horde in actie wordt gebracht, een edele minderheid van niet-versagende helden, mannen met de geest en de adel van een Langbehn. Deze „adel van morgen" zal Gods machtige hand mèt zich hebben en de wereld redden.
Gij allen, in wèlke positie de Voorzienigheid u plaatste, weest apostel en sluit u aan bij de „edele minderheid", die in uw kring al het lage en neerhalende onverbiddelijk de deur wijst. Want waar het gemene maar gedùld wordt, daar gaat het héérsen. En het volk en de jeugd worden de slachtoffers! Dàt juist kon Langbehn zo bitter leed doen en hem zo fel maken tegen „de morele liederlijkheid en de Godvergeten schijnbeschaving".
Hij had het eerlijke volk en vooral de jeugd zo lief, omdat hij al het werkelijk schone en edele zo beminde, en zelf de openheid en onschuld van zijn jeugd tot aan zijn dood bewaarde. „Zie ik reine kinderogen, dan zie ik de hemel", verklaarde hij. En hij kon geen maand in een of andere plaats vertoeven, of hij had een dertig, veertig kleine jongens om zich heen. „Ze glimlachen, als ik kom. Feitelijk gebeurt het om hunnentwil, dat ik af en toe onbarmhartig ben; voor hèn draag ik het zwaard, voor hèn leef ik, in hèn geloof ik; op hèn hoop ik en hèn bemin ik. Ik zou hun wreker en redder

willen zijn. Hier schuilt de oplossing voor de schijnbare tegenspraak tussen mijn liefde en mijn onbarmhartigheid: omdat ik van die kinderen houd, ben ik zo scherp tegen hun vijanden".

De voorbereiding en het schrijven van dit boekje heeft ons een innige voldoening verschaft. Hoe meer we ons in onze held en zijn werk verdiepten, hoe meer hij ons boeide, en hoe sympathieker zijn grote geest en edele persoonlijkheid voor ons werden. Moge iets van onze sympathie en bewondering overvonken op allen die dit boekje lezen. Het zal niet alleen henzelf beter en rijker maken, maar ook anderen ten zegen strekken. Want deze man leren kennen en liefhebben, en géén apostel zijn — dat is voor ieder die zijn hart op de rechte plaats heeft, een absurditeit.

Fr. S. R.

DE ROEPENDE IN DE WOESTIJN

De horde moet eerst dreigend en onheilspellend als een briesend monster aan de poorten van de beschaving rammeien, eer de wereld zich ernstig verontrust en defensief opspringt.

Dr. A. V. D. WEY, O.Carm.

Europa staat op het punt in de barbaarsheid weg te zakken. „Idolen die men tijdenlang vereerde als heilbrengers en onverwoestbaar bevestigd waande op de onwrikbare fundamenten van de humaniteit, storten als lemen poppen van hun voetstuk. Het vertrouwen in de Rede, het geloof aan de vooruitgang der Mensheid, ligt als een kadaver op het kerkhof der vergissingen. De leuze „vrijheid, gelijkheid en broederschap", eens met zoveel pathos door de wereld gebazuind, vindt nog slechts een zeer klein groepje ware gelovigen. Het schijnschone van het eens zo machtige individualisme gaat ten gronde door eigen voltrokken consequentie. Deze moordenaar van de publieke invloed van het Christendom in het maatschappelijk leven valt onder de mokerslagen van een ontkerstend proletariaat, geteeld uit de haat van uitgezogen arbeiderslegers. De aanbidders van het gouden kalf beven van schrik voor de dreigende aantocht der getergde en opgezweepte horde, klaar om definitief en gruwzaam af te rekenen met de dieven en moordenaars van hun menselijk geluk". Aldus Dr. A. v. d. Wey.
De ondergang van het afgeleefde, verkankerde, verblinde en verdwaalde Europa is nabij. Of neen, zeggen we minder pessimistisch met Michael Pfliegler: voor Europa is het uur der beslissing gekomen [1]). Want nog is het mogelijk, dat men op het laatste moment zich bezint en omkeert. Wij, Christenen, kennen „den Weg zurück". Ook anderen wezen en wijzen wegen, maar het zijn geheel of grotendeels dwaalwegen, althans slechts hàlve wegen, die de

[1]) Michael Pflieger, Vor der Entscheidung, Salzburg und Leipzig, 1938, 5e druk.

mensheid nooit tot volle vrede en blijvend geluk zullen voeren. Talrijk waren, na de grote wereldbrand, de herstel-voorstellen en -pogingen. Spengler[1]) schrikt de wereld op met zijn „ondergang", maar weet geen middelen om die te keren, daar hij een niet af te wenden noodlot aan het werk ziet. Andere Duitse cultuurfilosofen zoeken de redding in „ras, bloed en bodem", verstrikken zich in biologistische dwalingen, schakelen de geestelijke en bovennatuurlijke factoren uit en kunnen daardoor practisch van hordemènsen slechts hordevòlken maken.
De dictator, met élite, het fascisme, door George Sorel verdedigd, moge voor een tijd uitkomst brengen uit momentele nood, het Derde Rijk heeft meer dan voldoende gedemonstreerd, waartoe het, in bondgenootschap met andere valse ideologieën, leidt, vooral bij een volk met verschillende godsdienst.
Ortego y Gasset, in zijn geruchtmakend werk, „De opstand der horden" [2]), wekt de massa op tot gehoorzaamheid aan de ordenende waarden van persoon en maatschappij, ziet echter over het hoofd, dat louter verstandelijke en natuurlijke motieven juist bij de horde op den duur ontoereikend zijn, om die binnen de perken der orde te houden.
Scherp analyseert prof. Huizinga in „In de schaduwen van morgen"[3]) de culturele, morele en religieuze verwording, noemt althans het beginsel der vernieuwing, „de Weg, de Waarheid en het Leven", maar zijn weifelhouding en aarzeling zijn nauwelijks in staat, andere van God en Kerk vervreemde zoekers tot resolute besluiten te brengen. Een half geloof kweekt geen daden.

Krachtiger en met meer overtuiging, beter gefundeerd en dus met sterker zekerheid dan de genoemden en anderen die genoemd zouden kunnen wòrden, verhief reeds 50 jaar geleden de Rembrandt-Duitser Julius Langbehn zijn machtige stem. De ziener van Hadersleben voorzag de opstand der horden, de zekere ondergang

[1]) Oswald Spengler, Untergang des Abendlandes, 2 dln. München 1930, 55e druk.
[2]) Vertaling van Dr. J. Brouwer, Den Haag 1936, 2e druk.
[3]) J. Huizinga, In de schaduwen van morgen, Haarlem 1936, 5e druk.

— zonder tijdige omkeer! — van het avondland, en tastte de schaduwen van morgen, reeds in 1890[1]).
Als zoekend pelgrim is Langbehn getogen naar de heilige Griekse Olymp, vol eerbied heeft hij gedwaald door de heldengouwen van Baldur, rusteloos heeft hij gezocht naar het geneesmiddel voor de zieke ankerloze mensheid.
Een tijdlang heeft hij in Rembrandt, meer dan in Christus, de verlosser begroet en gestreden in de heldengarde van Carlyle, Goethe en Schiller. Als een Lapouge, Lagarde en Rosenberg aanbad hij eenmaal ras, bloed en bodem. Maar telkens bleek, dat hij de ware zin van het leven, en daarmee de reddingsplank voor het zwalkend mensdom nog niet gevonden had.
Zijn natuurlijke reinheid en kinderlijkheid doen hem eindelijk opzien naar boven, en in den hoge ontdekt hij de Geest der totaliteit, de band en ziel van alle leven. Knielend valt hij neer voor de „Geist des Ganzen": God!
De sporen van Gods geest speurt de Rembrandt-Duitser allereerst in de wondere wereld van het Heilige. De Heiligen leiden hem naar Christus en naar het Vaderhuis: de katholieke Kerk.
Had Langbehn vroeger àlle heil verwacht van de individuele persoonlijkheid en de volksaard, was eenmaal het puur-menselijke alfa en omega voor de hervormer — nu treedt God in het centrum van het ganse menselijke leven. Christus wordt de reddingshave. Toch blijft de bekeerling grote waarde hechten aan de natuurlijke, persoonlijke, menselijk-edele krachten; een sterke zedelijke persoonlijkheid, een karakter gegroeid uit natuurlijke deugdzaamheid, blijft het uitgangspunt van zijn hervormingsplannen.
Geen etherisch supernaturalisme predikt de ziener van Hadersleben, nog minder een extreem naturalisme, maar de harmonie van natuur en genade, van geloof en dagelijks leven.
„Het lag hem niet", zo schrijft zijn vriend Momme Nissen, „langs speculatieve weg een wereldbeschouwing op te bouwen: hij steunde steeds op de feiten van geschiedenis en persoonlijke ervaring. Hij

[1]) Vgl. voor het volgende: Dr. A. v. d. Wey, O.Carm., De adel van morgen, Sittard 1938.

zocht de lichtzijden van de geschapen wereld en het leven hier beneden, echter steeds bereid, met zijn geest in de hoogste sferen door te dringen".
Als Aristoteles dus steeg hij op van de aarde naar het hemelse, van de natuur naar het Rijk Gods, om daar ten slotte de diepste zin van het leven te ontdekken.
De Rembrandt-Duitser reikt de verscheurde mensheid de banier „K a t h o l o n", d.i. eenheid, algemeenheid, het allesomvattende: God ten slotte.
De puur-estheet is geneigd in de herboren kunstzin de verlossing der mensheid te begroeten; de enkel-filosoof in de herleving en interesse voor de filosofische wijsheid; de gezworen technicus in de verdere perfectionering der moderne techniek; de absolute rassist in de veredeling van het ras; de hypernationalist in het inniger saamhorigheidsgevoel der diverse volken. Er bestáán geen deel-oplossingen, zegt Langbehn. Er is slechts redding in het geheel, de totaliteit, in God.

VOORNAAMSTE LEVENSFEITEN

Er aber lebte bis zuletzt und starb als eben der starke Denker und sittliche Held, der er immer gewesen.

MOMME NISSEN.

1. August Julius Langbehn werd te Hadersleben in Noord-Sleeswijk geboren 26 Maart 1851, als zoon van de subrector van het gymnasium aldaar. Vanaf 1863 bezocht hij het gymnasium te Kiel — de familie was verhuisd, de vader ambteloos en behoeftig geworden — en vervolgens de Universiteit van dezelfde stad, waar hij philologie en natuurwetenschappen bestudeerde. Na als vrijwilliger een veldtocht tegen Frankrijk te hebben meegemaakt, waarbij hij tot reserve-officier bevorderd werd, ging hij naar de Universiteit van München om zijn studie in de natuurwetenschappen voort te zetten. Zonder middelen van bestaan (zijn vader was sinds enkele jaren dood), moest hij door het geven van lessen in zijn onderhoud voorzien.
In 1873 trekt hij te voet, al weer uit armoe, over de Alpen naar Noord-Italië en vertoeft daar twee jaar, oefent allerlei baantjes uit te Venetië, is huisonderwijzer te Verona, studeert te Florence en keert eindelijk weer naar München terug — waar hij zich eerst op de filosofie en vervolgens op de archeologie toelegt. Hij is een minnaar van de schone kunsten, beweegt zich dan ook druk in artistenkringen en brengt naar zijn eigen getuigenis meer tijd door „im Atelier als im Hörsaal". Toch behaalt hij in 1880 zijn doctorstitel in de archeologie.
Dan, in de herfst van 1881 trekt hij opnieuw naar Italië. Vooral te Rome haalt hij zijn kunstlievend en archeologisch hart op, snuffelt en studeert ook op verschillende andere plaatsen, en onderneemt vervolgens een studiereis door Duitsland en Denemarken. Daarmee is zijn academische loopbaan voorgoed geëindigd; hij begint nu aan een andere taak.

2. Reeds in November 1881 had hij aan een studiemakker vanuit Venetië geschreven: Spoedig zal ik de vakgeleerde voorgoed over boord werpen; ik wil mijn eigen wegen gaan en het Duitse volk dienen door het mijn gedachten en meningen voor te dragen en zo zijn tegenwoordige en toekomstige ontwikkeling te bevorderen. De hoofdlijnen van mijn plannen en voordrachten over literatuur, kunst, politiek, kortom over practische filosofie, staan sinds lang vast; alleen moeten ze op sommige punten nog worden aangevuld. Ik moet de middelen voor mijn onderneming vinden, koste wat het kost.
En wie zal zeggen wàt hij zich tussen '80 en '90 al getroosten moest om zijn idealen tot een begin van verwezenlijking te brengen! Een vaste betrekking die hem de nodige vrije tijd liet, was niet te vinden, en zo deed hij nu eens dit, dan weer dat, werd nu door deze, dan door gene goede vriend tijdelijk uit de nood geholpen, verhuisde van stad tot stad, Hamburg, Berlijn, Frankfurt, en kwam in 1885 te Dresden terecht, dat hem nog de beste kansen scheen te bieden. Gesteund door Woldemar von Seidlitz, kon hij in 1888 een reis naar Nederland ondernemen, het land van Rembrandt, en zo eindelijk zijn „Rembrandt als Erzieher", dat hem met één greep beroemd zou maken, voltooien.
Toen het boek reeds in druk was, wendde Langbehn nog pogingen aan — het typeert wel heel sterk de gesteltenis van de schrijver in deze periode — om Friedrich Nietzsche, toentertijd „te Jena geïnterneerd" en voor wie hij een hoge verering koesterde, lichamelijk en geestelijk hulp te bieden; wat echter mislukte. Niet minder, maar dan in een geheel ander opzicht, typeert het de auteur, dat hij, die van zijn jeugd af de bitterheid van een lege beurs geproefd had, met zijn uitgever uitdrukkelijk accordeerde, dat zijn boek niet meer dan 2 Mark kosten zou: het moest een geschenk, een cadeau, zijn aan het Duitse volk.
Van nu af begint de Rembrandt-Duitser naar geestverwanten te zoeken en in verbinding te treden met mensen, die hem bij de verwezenlijking van zijn reformplannen helpen kunnen. Tot zijn invloedrijkste vrienden behoort Bismarck, die hem herhaaldelijk bij zich ontbiedt. Intussen heeft hij druk werk met telkens nieuwe

revisies van zijn boek, dat in snelle opeenvolging weldra 40 drukken beleeft. Dit uitwendig succes laat hem echter onverschillig. „Ik veracht de verering der massa, en ik heb ze altijd veracht", schrijft hij in 1883.
Voor de zuivering en verdieping van het Duitse geestesleven evenwel, waarom het hem te doen was, vond hij niet de gewenste steun. Tussen zijn idealistische, zuiver-geestelijke bedoeling en de aera van de jonge keizer, die geheel op stoffelijke vooruitgang was georiënteerd, gaapte een kloof die hij niet kon en niet wilde overbruggen. Persoonlijke teleurstellingen kwamen daarbij. Hij had achting voor zijn anonymiteit verwacht, maar werd het voorwerp van de algemene nieuwsgierigheid en praatzucht, niet zelden ook van laster en publieke spot. Hij beleefde ontrouw of verkoeling van allerlei gewaande medestanders, die zo totaal anders waren dan hij, en zag zijn hoogstaand persoonlijk leven, dat hij als kiemcel van zijn hervormingen beschouwde, onbegrepen en miskend. In zijn teleurstelling noemde hij het „domheid", voor het voetlicht te zijn getreden, al was het dan naamloos, en deelde aan een vriend mee: „Ik duik nu zeven jaren onder". Werkelijk verliet hij in 1892 Dresden met de bedoeling er niet weer terug te keren, en vertrok naar Oostenrijk.

3. Van dan af treedt een jonge vriend en geestverwant hem ter zijde, die hem tot aan zijn dood niet meer verlaten en zijn geestelijke evolutie met alle lief en leed delen zal: Momme Nissen. „Vanaf het voorjaar 1893", zo schrijft deze zelf, „heb ik me, in erkenning van zijn geestelijke en morele superioriteit en zijn „äuszere Schutzlosigkeit" bij hem gevoegd, als de schildknaap bij de ridder, om in het vervolg zijn lot te delen".
De beweging door zijn boek in het leven geroepen, aan zichzelf overlatend, woont Langbehn twee jaar op een landhuis in het Wener Woud, zoekend en studerend, zich toeleggend op de vorming van eigen persoonlijkheid, werkend aan de kristallisatie van zijn reformideeën, en ondertussen genietend van de Weense kunstschatten en -gelegenheden, met name van de klassieke en kerkelijke concerten; speciaal de muziek in de St. Stephanus-dom maakte een diepe indruk op hem.

Dan — om zich een tijd lang aan de moderne maalstroom van het leven te onttrekken, om weer eens onbedorven mensen te zien, „die nog ziel hebben", tevens om zich aan zee lichamelijk te sterken, volgt in 1894, met Momme Nissen, een grote reis naar het Zuiden. De vrienden willen naar de Canarische eilanden, doch toeven eerst aan de Adria en dan in het levensblije, zonnige Zuid-Frankrijk. De oude troubadoursgeest en natuurpoëzie leven voor Langbehn weer op, en nog in zijn herinnering zal hij juichen: „Alles ist Musik!"
Dan gaat de vaart naar Madeira. Van Madeira naar de Canarische eilanden. Teneriffa! Dat wonderschone land brengt de Rembrandt-Duitser in verrukking. Fiere vrouwengestalten, late telgen der Guanchen, en dodenschedels van helden, die van verwanten der oude Edelgermanen afkomstig moeten zijn, boeien zijn geest en hart. Een onbeschrijflijke zonsondergang zet zijn gemoed in vlam voor Gods grootse natuur. Boven de hutten der arme bewoners leest hij met ontroering: „Viva Jesus!"
Met heimwee zegt hij Teneriffa vaarwel. In het land der Basken echter ontdekt hij weer nieuwe zieleschatten. De vrolijke, speelse bewoners van deze streek bevallen hem uitermate en hun natuurgeworden Katholicisme wint zijn warme sympathie. Zelfs voor het spook van vele andersdenkenden, Ignatius van Loyola, vat hij eerbied op: is Ignatius niet de ridder en fiere krijgsman in Jesus' dienst, adellijk en nederig tegelijk?
Na een kort verblijf aan de Bovenrijn, gaat de reis over Parijs, waar hij de „Kultus des Kotes" constateren moet, weer naar Duitsland. Langbehn trekt zich terug in zijn geboortestreek — hij woonde in Oost-Holstein en in Lübeck, vanwaaruit hij herhaaldelijk in Hamburg kwam — om de opgedane indrukken te verwerken en de zich opdringende conclusies nader te overwegen.
Wenens kerkmuziek en het katholieke leven in het Zuiden hebben hem tot diep nadenken gestemd. Het vermoeden is bij hem opgerezen, dat bij zijn hervormingsplannen een groot stuk levenswerkelijkheid aan zijn aandacht ontsnapt is. Jaren lang reeds heeft hij gezocht naar eenheid, totaliteit, naar een leven „aus dem Ganzen"; steeds echter meende hij, die totaliteit, dat eenheidsprinciep, alleen in de natuurlijke orde te kunnen vinden. Maar nu

is een nieuwe zon voor hem aan het opkomen. In het levend geloof van die eenvoudige mensen van het Zuiden, in de heiligdommen der katholieke Kerk is hem een wereld opengegaan van mysterieus goddelijk leven in zintuiglijk-symbolische vorm, en steeds meer dringt de Moederkerk zich als brandend probleem aan hem op. In dit wonderlijk instituut ontdekt hij mensen, die organisch en harmonisch juist die edele eigenschappen ontwikkelen, die hij voor de persoonlijkheid altijd zo gewichtig heeft geacht: goedheid, reinheid, liefde, offerzin en heldenmoed. In de katholieke Kerk, die goudmijn van twintig eeuwen, ligt meer inwendig leven opgestapeld dan waar ook ter wereld. En terwijl de „groten" buiten die kerk naast elkander staan, elk met eigen strevingen, vertoont het Katholicisme een gesloten eenheid van individuen, en levensmogelijkheid niet slechts voor een élite, maar voor allen.
Al deze dingen hadden de twee vrienden op hun tochten reeds ernstig overwogen en met elkaar besproken, maar tot een beslissing was geen van beiden gekomen. „De ster had hen echter reeds te Jerusalem gebracht, en weldra zou ze boven Bethlehem blijven stilstaan".
In 1900 ging Langbehn naar Nederland, vertoefde een tijd lang bij de Dominicanen in Rotterdam, ontving na een voorbereiding die slechts kort behoefde te zijn, uit de hand van Pater Havekes het H. Doopsel en werd vervolgens door Haarlems bisschop, Mgr. Bottemanne, gevormd. Ongeveer tezelfdertijd liet ook Momme Nissen zich in de Moederkerk opnemen, trad later in bij de Dominicanen, en werkt nog op het ogenblik in een Zwitsers klooster, om de idealen van zijn grote vriend steeds meer in zichzelf te verwezenlijken en er anderen gelukkig mee te maken.

4. Welke ernstige zieleontwikkeling de Rembrandt-Duitser naar de haven des heils voerde: hoe hij de Kerk begon te zien met de ogen der grote heiligen — Franciscus, Bernardus, Katharina van Siena, die hij als de reinste en verhevenste zielen der wereldgeschiedenis beschouwde — en vervolgens steeds dieper in haar betekenis doordrong, zij hier slechts aangeduid. Een door en door gezonde neiging tot vroomheid vormde de grondslag van zijn thans zo ontzaglijk

dat op alle punten tekenen van verbastering vertoonde. Niet dat de tachtigers zelf de toestand zo zagen! Integendeel! Ze leefden in zelfgenoegzame tevredenheid en rust, waanden zich in het zaligend bezit van een rijke cultuur, van een ver-gevorderde wetenschap en wereldveroverende techniek, van een feilloze staatsvorm en van degelijke mannen: een superieure natie! En daar verschijnt nu plotseling de man die hun dromen wredelijk verstoort — zoals eens de reactionair Rousseau de hypercultuur van ruim een eeuw vroeger striemde en de mensen van zijn tijd opschrikte — met het vernietigende testimonium: De Duitse cultuur is op alle punten decadent, alles is verbasterd, onecht, oneerlijk, alles Philistertum und Pharisäertum"! Een plebejerdom kruipt op de kussens, hetzelfde plebejerdom dat zich in de kunst als brutalisme, in de wetenschap als specialisatie, in de politiek als democratisme, in de beschaving als doctrinisme, tegenover de mensheid als farizeïsme openbaart". Dat plebejerdom is „de duivel der Duitsers" en de eigenlijke Duitse kwaal is: kleinzieligheid, enghartigheid, pedanterie, onbescheidenheid, opdringerigheid, onbeholpenheid en gebrek aan gratie; kortom: kruideniersgeest en schijnheiligheid. Het Duitse volk lijdt aan „zieleverkalking", is het slachtoffer geworden van de democratiserende, nivellerende, atomiserende geest van de liberalistische, positivistische eeuw.

DE INLEIDING

„Het is welhaast een publiek geheim geworden", zo introduceert de Rembrandt-Duitser zich open en eerlijk [1]) — maar tot begrijpelijke ergernis der zelfvoldane tachtigers — „dat het geestelijk leven van het Duitse volk zich heden ten dage in een toestand van langzame, sommigen zeggen, van snelle achteruitgang bevindt. De wetenschap stuift uiteen in specialisme, op het terrein van het denken en de schone letteren ontbreekt het aan epochemakende figuren; de beeldende kunst, al heeft ze enige vertegenwoordigers van betekenis, mist het monumentale en daarmee haar beste uitwerking; musici

[1]) Zie: Rembrandt als Erzieher, Hirschfeld, Leipzig 56—60. Auflage; Leitgedanken, blz. 45—58.

zijn zeldzaam, muzikanten daarentegen niet te tellen. De architectuur is de as der beeldende kunsten, zoals de filosofie van het wetenschappelijk denken; er bestaat thans helaas noch een Duitse architectuur noch een Duitse filosofie. De grote corypheeën op de verschillende terreinen sterven uit, les rois s'en vont. De hedendaagse kunstnijverheid heeft op haar stilistische jacht alle volken en tijden „durchprobiert", en heeft het desondanks, of juist daarom, niet tot een eigen stijl gebracht. Alles is vervlakt, omlaaggehaald, verdeeld en versplinterd, gemechaniseerd en vertechniekt. Bovendien staat de hedendaagse vorming naar het verleden gekeerd: ze is er minder op uit om waarden te scheppen dan om waarden te registreren. En daarmee is de vinger gelegd op de wondeplek van onderwijs en opvoeding in het algemeen: ze is wetenschappelijk en wil wetenschappelijk zijn, maar hoe meer wetenschappelijk, hoe minder creatief ze wordt.

Die Teile haben sie in der Hand,
Fehlt leider nur das geistige Band.

Goethe, die door de tegenwoordige Duitsers meer theoretisch dan practisch vereerd wordt, kon mensen met een bril niet uitstaan; op het ogenblik loopt Duitsland vol geestelijke en werkelijke brilledragers: geleerden, blind voor de decadentie, blind voor het eigenlijk karakter van de echte Duitser. Wanneer zullen wij tot het standpunt van Goethe terugkeren? Wij moeten geen volk van epigonen zijn! Geen dwaling is noodlottiger dan te menen, dat het op de hoofdpunten met onze Bildung in orde is, en dat we niets anders meer hebben te doen dan hier en daar nog wat bij te flikken. Zolang een volk leeft, kan het zich aan de noodzakelijkheid van asverschuivingen in zijn innerlijke structuur niet onttrekken. Er zijn op 't ogenblik gewichtiger ontdekkingen te doen in Duitsland zelf dan in Oost-Afrika. Het is niet voldoende, dat de Duitsers zich als staatsburgers ontdekt hebben, ze moeten zich ook als mensen ontdekken.
Alle echte opvoeding is vormend, modellerend, scheppend en dus „künstlerisch"; in zoverre is met vreugde te begroeten, dat het Duitse volk zich thans geleidelijk van de eenzijdig overheersende

„wetenschap" afkeert en zich tot de kunst wendt. Deze geestelijke asverschuiving is voor het Duitse leven het allereerst nodig. De vraag is nu maar, op welke wijze en onder welke tekenen ze zich voltrekken zal. Zijn de Duitsers een bij uitstek individueel volk, dan kan hun op kunstterrein ook slechts de individueelste van hun kunstenaars als gids dienen: „unter allen deutschen Künstlern aber ist der individuellste — Rembrandt". Rembrandt is het prototype van de Duitse kunstenaar. En daar hij een even sterk universalist als individualist was, kan hij tevens de Duitse Bildung van haar „schablonen- en specialisten- en schoolmeesterdom" genezen. Misschien is het zwak voor schoolse regels van de Duitser te verklaren uit zijn natuurlijke regelloosheid: hij zoekt naar correctie. Maar hij moest die meer ìn zich dan bùiten zich zoeken, d.w.z. zich van de fouten van zijn individualisme ontdoen, door een gezond individualisme tot beginsel te verheffen. Daardoor zou hij zijn natuur bevestigen en trainen, zonder ze te schaden of te verwringen. De Duitse opvoeding heeft vormings-*typen* nodig, geen vormings-*schablonen*. Want een type — zoals Rembrandt — vormt zich van binnen naar buiten en een schablone van buiten naar binnen; wat een cardinaal verschil geeft. „Eines schickt sich nicht für alle". De Duitsers zijn niet te vergelijken bij de oude Grieken: de Grieken waren concentrisch, de Duitsers excentrisch. Hölderlin heeft gezegd: „Wij zijn niets; wat wij zoeken is alles". Van de Grieken zou gezegd kunnen worden: „Zij zoeken niets; wat zij zijn, is alles"... De Duitsers als volk zijn sterk; „opgevoed" echter slechts ten dele, en „fijn" nog minder. Want hun vorming is onecht, en het onechte is nooit fijn. Wie het onschatbare goed van zijn individualiteit prijsgeeft voor het klatergoud van valse of schijn-vorming, is niet wijzer dan de neger die zijn land en vrijheid verkoopt voor een fles slechte rum en wat glasparels.... „Sterk", „welopgevoed" en „fijn" is het gehalte van Rembrandt's schilderkunst; laten we dâârin ons verdiepen.

INHOUD DER VIJF BOEKEN

Ziedaar in beknopte vorm de inleiding, de „Leitgedanken" van Langbehn's boek, die verder in vijf delen worden uitgewerkt:

I Duitse kunst, II wetenschap, III politiek, IV vorming of opvoeding, V Duitse mensheid. Met enige glimpen van de rijke inhoud dezer meer dan 300 pagina's moeten we hier volstaan.

I Duitse *kunst*. Helder zet de schrijver in dit eerste boek uiteen, wat Rembrandt als mens en als kunstenaar te betekenen heeft en houdt hem aan de mode-, beredeneer- en kruideniersgeest van tegenwoordig als spiegel voor. In aansluiting bij zijn levend model, en telkens daarheen verwijzend, trekt hij vaste richtlijnen voor de artistieke ontwikkeling onzer dagen, onderzoekt critisch, „von hoher Warte", de tot dusverre voorhanden strevingen in de gewenste richting en verankert de Duitse kunstgeeest in heembeleving en zielegrootheid. Hij wijst verder, uitvoerig motiverend, op het harmonisch verband dat er tussen natuurstudie en ideeëninhoud in voortbrengselen van kunst bestaan moet.

„Het gaat om navolging, niet van Rembrandt's kunsttechniek, maar van zijn kunstzin. Allernoodlottigst zou het zijn, nu te gaan rembrandtiseren, zoals men vroeger geantikiseerd heeft. Er bestaan wel kunstwètten, maar geen kunstrecèpten. Een copie is nooit kunstwerk en een manier nooit stijl. Een kunstenaar of een kunstinrichting kan men evenmin navolgen, als men chemisch een appel of een peer voortbrengen kan: beide soorten dingen groeien van binnen uit."

II Duitse *wetenschap*. Komt het in de kunst op de totaliteit aan, in de wetenschap niet minder. Meer synthese dus, meer filosofische samenvatting en verbondenheid! Te veel en te lang is er met microscopen gewerkt, laten we ook eens een macroscoop gaan gebruiken! Het overwegen van het specialisme, het mechanische in de moderne wetenschappelijke werkmethode en wereldopvatting heeft tot verbastering van de geleerdheid geleid. Het organische, het tectonische, het artistieke, het levensvolle vraagt ook hier vernieuwde aandacht en beoefening, om weer tot het grote geheel te komen. Schrijver gaat het wetenschappelijk bedrijf onzer dagen onderzoekend na, brandmerkt allerlei afdwalingen en schetst in grote lijnen nieuwe werkwijzen. De dominerende gedachte is: regeling en begrenzing van het onderzoek door filosofische instelling. Een zelfde roep als thans ook weer hier te lande weerklinkt: meer wijsbegeerte om de verbrokkeling der kennis te voorkomen!

„Minder kennis en meer wijsheid!... De huidige wetenschap is „geestloos", want geest betekent: betrekking van de delen tot het geheel en van het geheel tot elk der delen. De moderne geleerdheid zwelgt in détails en bederft daardoor de geestelijke maag van haar beoefenaars. Denkende kunstenaars eist men sinds lang, onlangs vroeg men zelfs denkende dienstmeisjes; zou men dan ook niet het recht hebben denkende geleerden te eisen? „Ze zitten allen als rupsen op een blad, en ieder meent, dat zijn blad het beste is; om de boom echter bekommeren ze zich niet" (H. von Kleist).

III Duitse politiek. Gezonde cultuurontwikkeling is slechts bij gezonde staatsontwikkeling mogelijk. In een koene greep brengt de Rembrandt-Duitser oorlog en kunst met elkaar in verbinding. Hij ontwerpt een echt duits beeld van de geleding der standen, schildert Pruisen's sterkte en zwakte en innerlijke hervormingsbehoefte. De wereldomspannende nederduitse geest, die van Nederland tot Venetië, van Denemarken tot Noord-Amerika reikt, wordt tegenover de berlijns-borussische geest geplaatst. De schrijver pleit voor principieel evenwicht tussen gebondenheid en vrijheid, tussen adel en volksgeest, in het lichaam van de staat. Aan een liefdevolle sociale politiek moet een grootse, eerlijke geestespolitiek zich paren, die het overwoekeren der kleinburgerlijkheid betomen en de miskenning en kneveling der nationale grote geesten voorkomen zal. „In de tijd van Shakespeare zijn er vermoedelijk verschillende Shakespeares geweest, maar alleen in Engeland, waar de politieke en andere omstandigheden gunstig waren, kwam de ene Shakespeare tot ontwikkeling. Was hij met volkomen gelijke aanleg in Frankrijk getogen en opgegroeid — hij zou nooit zijn tragedies en toneelwerken geschreven hebben. „Een Nederlandse kunst in eigenlijke zin treedt pas op na het tot stand komen van het Hollandse staatsverband", zegt Bode. Wie de Duitse kunst opheffen wil, moet dus eerst het Duitse volk opheffen. En als middel komt daarbij de politiek op de eerste plaats. Geen vruchten zonder bloesem".

IV Duitse vorming. Voor en boven alles zijn karakters nodig. Rijpe mannen, volle figuren zijn in de Duitse opvoeding veel en veel te schaars. In het Noorden van Duitsland heerst, ondanks alle degelijkheid en technische vervolmaking, sinds de dagen van Lessing, de rationalist, die in zake geloof en volksgevoel ver bij Luther achterstond, kilte en nuchterheid van geest, die plaatselijk zijn wortels schijnt te hebben in — Berlijn. Tegen die ziele-leegheid speelt Langbehn Rembrandt's zielevolheid, alsmede de ganse grootgermaanse, klassisch-poëtische Bildung uit. Hij accentueert verder de geschiedenis als leermeesteres, door te wijzen op drie volksculturen — de Griekse, Venetiaanse en Nederduitse — die in hun bloeiperiode gezonde natuurlijkheid met beheerste genialiteit verenigden: twee eigenschappen die onze papieren vorming totaal mist! Niet alleen de lichamelijke training, maar veel meer nog de vorming van het hart, komen bij de moderne cultuur, ook in de school, te kort. De voornaamste eis, in dit vierde boek gesteld, is: de versmelting van geestelijke hoogheid en volkse aard op alle punten van jeugd- en volwassenen-opvoeding.

„Vooral de sociale en de pedagogische hervorming zijn nauw met elkaar verbonden; beide raken direct het karakter. Een volk dat karakter heeft, heeft ook brood; een volk met karakter verkrijgt ook Bildung. Alle karakter toch werkt in op de wereld en is dus creatief. Alle echte kunst wordt uit de stille diepten van het karakter geboren.... Onze verbrokkelde moderne opvoeding moet weer tot een geheel worden afgerond; Rembrandt is een steen voor deze bouw; een bouw, die vooral een sterke burcht zal wezen tegen een zichzelf-overtillend geleerdengilde. Het standpunt der bijbelse schriftkundigen, die „weten" hoger aansloegen dan „karakter", wordt ook door hedendaagse geleerden al te vaak ingenomen. Een overwegend critische vorming, als die van thans, verliest zo licht de eenheid en totaliteit van de menselijke natuur uit het oog, waardoor het karakter ernstig schade lijdt. Karakter zonder verstandelijke „ontwikkeling" is veel beter dan ontwikkeling zonder karakter".

V Duitse mensheid. Zedelijkheid en innerlijkheid — dáárop komt ten slotte alles aan. De kunst, hoe hoog overigens te waarderen, is ten slotte toch slechts een middel. Voor de eisen der ziel moeten èn kunst èn wetenschap èn politiek wijken. Alle streven moet er op gericht zijn, de krachten die de Schepper in de Duitse geest heeft neergelegd, tot volmaaktheid op te voeren. Dus: meer adel en meer kinderlijkheid, meer voornaamheid en meer natuurlijk-

heid, in één woord: meer deugd! Mànnen moeten de menigte leiden. In vaste orde moet het volkslichaam zich opbouwen, omhoog naar de bekroning: het hoofd. „Es wird keine Einheit, wenn nicht aus Einem". Aan het hoofd echter moet staan — de bescheidenste. Om alle verrotting weg te branden, om de plebejergeest van alle terreinen te weren, is voortdurende strijd nodig: het edele moet van het onedele gescheiden worden. Geloofsgeest en inkeer, aaneensluiting der „edele minderheid" in de gemeenschappelijke worsteling om de hoogste ethische waarden kunnen tot een waarachtige vernieuwing van het Duitse volk leiden. De evenwichtige, harmonische, totale mens zij het ideaal!

„Rafael en Mozart zouden mensen van de eerste rang zijn geweest, ook al had gene nooit een penseel aangeraakt en deze nooit een noot op papier gebracht. Want de gezindheid maakt de mens en de mens maakt de kunstenaar. Van de Griekse kunst wist Schiller niets beters te zeggen dan dit: „De hoofdwaarde der Griekse kunstproducten bestaat hierin, dat zij ons leren, dat er eenmaal mènsen zijn geweest, die zo iets scheppen konden.... Uit de totaliteit leven, uit de totaliteit scheppen — deze kostbare eigenschappen, die de huidige generatie zogoed als geheel is kwijt geraakt, zullen weer haar deel worden, wanneer ze zich de Nederlandse meester tot model kiest. De mensen van vandaag spenderen hun leven bij het lood en putten het desondanks spoedig uit; in Rembrandt's tijd spendeerde men het bij centenaars en toch raakte het niet uitgeput. Goed beschouwd, zou Rembrandt kunnen werken als een omgekeerd Medusa-hoofd: nieuw leven schenkend aan het sinds lang versteende".

CRITISCHE OPMERKINGEN

„Rembrandt als Erzieher" is een boek, boordevol gedachten, caleidoscopisch naar het soms schijnt, maar toch door één geest samengehouden. De critiek overweegt, en toch is het werk in eerste instantie opbouwend. De schrijver meet al het meetbare, staat echter voor het onmeetbare eerbiedig stil. Terwijl de zengende positivistische tijdgeest hardnekkig moeite doet om het Kerstverlangen naar verlossing, dat in ieder rechtgeaard hart leeft, met helse steen uit te branden en zo dat hart zelf te doen verkrampen en verstikken, geeft hier een „milde man" de raad, vol eerbied voor Christus het hoofd te buigen en, naar Goethe's piëteitvol woord, het ondoorgrondelijke rustig te vereren. Langbehn leidt ons hier niet binnen in het rijk der bovennatuur, maar brengt ons wel voor de poort, zoals dat ook in Faust en Parzival gebeurt.

„Rembrandt als Erzieher" is een boek van diep gevoel. Wat St. Paulus de oude heidenen zo ernstig aanrekende, het „zonder gevoel" zijn namelijk, dat houdt Langbehn de moderne heidenen op honderd manieren voor. Men staat verbaasd bij de ontdekking, hoe doelbewust en taalvaardig hij telkens weer op dit zijn hoofdpunt terugkomt, hoe omzichtig en beleidvol hij de strijd voert tegen de ziele-verkilling der moderne cultuur en opvoeding, hoe zeker hij daarbij oude en nieuwe registers trekt, en hoe verrassend hij die tot grote accoorden verenigt.

„Rembrandt als Erzieher" is geen streng systematisch opgezet, wetenschappelijk werk en moet dus ook niet als zodanig worden gelezen. Verstand en verbeelding, filosofie en poëzie gaan bij Langbehn hand in hand. Hetzelfde valt reeds bij Plato te constateren. Het kenmerkt trouwens de meeste Duitse denkers-en-dichters. En laat het zijn, dat door deze versmelting niet altijd de volle, naakte waarheid wordt getroffen — zeker is ze voor velen het beste en zekerste middel om hen binnen te leiden in gedachten-sferen, die hun zonder dichterlijke „aankleding" al te droog en eeuwig vreemd zouden blijven.

Intussen valt niet te ontkennen, dat de terminologie van de Rembrandt-Duitser, ten gevolge van zijn sprankelende denk- en schrijfwijze, dikwijls een sterk persoonlijke kleur krijgt. Sommige van zijn beginselbepalingen blijven vaag of zwevend; vele van zijn uitlatingen kunnen als juist, maar ook als onjuist worden opgevat, zodat steeds de grondgedachte van het boek in het oog moet gehouden worden. Het standpunt van de schrijver brengt mee, dat het begrip „kunst" vaak verruimd, het begrip „wetenschap" verengd word. Vooral dit laatste kan niet verbazen in een positivistische tijd, die zogoed als uitsluitend aandacht schenkt aan afzonderlijke objecten en direct constateerbare verschijnselen, en

verwaarloost de eisen die de zgn. „zuivere" wetenschap stelt: de speculatieve fundering, de metafysische verankering, het dóórdringen tot de diepere, zo mogelijk laatste oorzaken en algemene categorieën. De bedoeling van de schrijver is duidelijk: de leiding die een zielloze „wetenschap" heeft geusurpeerd in handen te leggen van de bezielde kunst, in de zin van het oude „ars".
Aanleiding tot misverstand zou ook het vaak gebruikte woord „idealisme" kunnen geven. Als we echter de omschrijving lezen: „Het goede voorzover het mogelijk is, dood en duivel ten spijt, door te voeren, dàt en dat alleen, is idealisme", is alle twijfel geweken. De veelzinnige term „individualisme" vinden we nergens zo scherp gedefinieerd. Duidelijk blijkt, dat Langbehn niet het extreme, bandeloze, autonome, gezag-ontkennende subjectivisme van een Nietzsche of Ellen Key huldigde, doch slechts de volle nadruk wilde leggen op de zin en de waarde van de menselijke persoonlijkheid, contra het materialisme en de mechanistische wereldbeschouwing, die het eigenlijke verstands- en wilsleven loochenen, of minstens ten enenmale verkeerd interpreteren.
De psychische aanleg der mensen is verschillend, alnaar hun lichamelijke constitutie verschillend is, dus ook verschillend naar bloedmenging, ras, volk, vaderland, geschiedenis. Hoeveel geheimen de erfelijkheid nog in zich moge bergen — dat genoemde factoren een rol spelen, is wetenschappelijk niet te ontkennen. Of Langbehn in zijn waardering van het Duitse wezen, de Duitse aard, de Duitse natuur niet overdrijft, zij in het midden gelaten. Zeker is hij geen aanhanger van het nieuw-duitse extreme rassisme, van de ras-bloed-en-bodem-leer, die thans in het Derde Rijk tot zulke „zielige" en weerzinwekkende consequenties leidt.

„DER GEIST DES GANZEN"

Das griechische Wort katholon heiszt: „dem Ganzen gemäsz"; das bedeutet in meinem Sinne, in konkreter Fassung: aus dem Vollen. Ganzheit und Vollkommenheit und Katholon-Dasein bedeuten mir das Gleiche.

LANGBEHN.

Wie Langbehn beoordeelt naar de inhoud van het boek, dat hem als „Rembrandt-Duitser" in de negentiger jaren der vorige eeuw op de lippen van alle ontwikkelde Duitsers en van vele anderen bracht, kan niet anders dan ten opzichte van zijn persoon zeer onbillijk zijn. Zijn ontwikkeling immers was toen nog lang niet afgesloten; hij maakte pas zijn geestelijke rijpingsjaren door. Laten we even wat verder in de geschiedenis van die ontwikkeling teruggrijpen.
Van huis uit Evangelisch, trad Langbehn reeds als jong student uit de kerk wegens conflict tussen de bijbels-evangelische leer en de academische wetenschap. Niet dat hij tegenover het geloof van zijn vaderen een vijandige houding aannam — de toestand werd eenvoudig zó, dat Christus en Christendom voorlopig niet meer binnen zijn belangstellingskring vielen. Dit was nòg zo, toen hij zijn Rembrandtboek schreef en publiceerde. Daarom ontbreekt hier nog het grote licht en de sterke kracht: het christelijk geloof en de christelijke beginselen.
Wel spreekt hij reeds over Christus' onovertrefbare „zedelijke adel" en betoogt hij, dat de hergeboorte van het Duitse volk zal moeten staan in het teken van Christus, „voorzover Christus de vertegenwoordiger is van de hoogste geestelijke en godsdienstige jeugd, van het eigenlijke kindschap Gods", maar Momme Nissen verzekert ons, dat die passages voor de schrijver nog niet echt leefden, en dat hij toen zelfs van de meest elementaire beginselen van het dogmatisch

Christendom nog niet overtuigd was. Nog in de 37e druk van „Rembrandt als Erzieher" lijft hij Christus in bij het Arische ras en blijkt hij geen idee te hebben van de erfzonde, van de verlossing door Christus, van bovennatuur en genade. Wel gelooft hij in God, want de God-loochenaar beschouwt hij als iemand, „die de zon negeert; wat hem niet baat, want ze schijnt toch", maar het is de louter rationalistische God, die zelfs een naturalist aanvaarden kan. Voor de rest echter gelooft hij meer in Rembrandt, dan in Christus, beschouwt hij bloed en ras als de hoogste waarden, droomt hij van een zèlfverlossing der mensheid en ziet hij tegen de Duitse classici op als tegen dé normatieve leiders.

Maar Langbehn groeit en telkens breken nieuwe waarheidsbloesems en diepere inzichten bij hem door; vooral in de jaren tussen 1890 en 1900, tijdens zijn verblijf te Weenen en de reis naar het Zuiden.

Daarom wilde hij in zijn Rembrandt-boek niet de letter behouden, doch alleen de levenwekkende geest. Telkens, bij iedere herdruk, bracht hij veranderingen en verbeteringen aan en werkte vaak hele stukken om. Herhaaldelijk heeft hij met mij — aldus Momme Nissen — oordelen en meningen besproken, waarmee hij het na diepere studie zelf niet meer eens was, en die dus niet langer mochten blijven staan.

Eindelijk zou Gods hoogtezon hem ten volle bestralen, een nieuwe wereld, de bovennatuurlijke, voor hem ontsluiten, en hem tot een ander mens omscheppen. Na zijn Doopsel en Vormsel in 1900 houdt zijn geestelijke groei wel niet op, maar we mogen toch zeggen: dàn heeft hij zijn hoogste zijnsniveau bereikt, dàn wandelt hij in het volle licht dat voor de mens op aarde bestemd is, dàn is zijn leven tot organische eenheid uitgegroeid, heeft hij het evenwicht, de harmonie gevonden, die hem altijd als ideaal voor ogen zweefde. Wat hij dàn schrijft, is rijp en mag als betrouwbare aanwijzing voor de kwaliteit van zijn persoonlijkheid gelden.

Veel beter dan uit „Rembrandt als Erzieher" kan men Langbehn dan ook leren kennen uit „Der Geist des Ganzen", zum Buch geformt von Benedikt Momme Nissen, en pas in 1930 verschenen bij Herder in Freiburg. Hierin komt een hoofdstuk voor, waarin de

schrijver zelf spreekt over de meningsverschuivingen die er bij hem hebben plaatsgehad. Het stukje is getiteld „Der apostolische Laie".

DE APOSTOLISCHE LEEK

„De letter dood, de geest maakt levend". Met deze woorden besloot ik mijn proefschrift (over de oude kunst der Grieken). En ik ben nog steeds gezind als toen. Mogen middelen en maatregelen veranderen, het algemene doel van mijn werkzaamheid zal steeds hetzelfde blijven. Maar van de dingen der tweede orde ben ik gekomen tot de dingen der eerste órde. Men rijpt met de jaren. Enige illusies verdampen; ruimere, diepere horizonten ontsluiten zich. Mijn Rembrandtboek stelt vele eisen die ik nu op katholieke bazis en op katholieke wijze verwezenlijken wil. Vele daar aangeduide strevingen heb ik niet opgegeven, maar hoop ik thans in steviger gefundeerde en verder grijpende plannen te realiseren".

„Zo", merkt Momme Nissen hierbij op, „bleef Langbehn de ethische en reformatorische doeleinden van „Rembrandt als Erzieher" trouw tot aan zijn dood. Let wel: wat de hoofdstrekking betreft: veredeling en verdieping der mensheid. Niet langer echter beleed hij de talrijke daarin voorkomende individualistische, rassistische, liberalistische eenzijdigheden en overdrijvingen. Aan de kunst kende hij niet meer de eerste rang toe op de waardenschaal en in het geestesleven, zoals hij een tijd lang verkeerdelijk gedaan had. En ofschoon in het Rembrandt-boek reeds vermoedens van bovennatuurlijke waarheden doorschemeren, toen het geschreven werd, miste de Adamitisch schouwende auteur toch nog vooral het hoogste: de alles overtreffende kennis van de Christus als Godmens".

„Vroeger", zo vervolgt Langbehn zelf, „verklaarde ik: men moet individueel zijn, persoonlijkheid bezitten. Nu voeg ik er aan toe of substitueer: men moet „katholon", men moet heilig zijn. De natuurlijke (onvervalste) mens leeft nòg, de goddelijke mens leeft rééds in het geheel; de ontwikkelde, geciviliseerde mens daartussenin, leeft in stukwerk. In het midden ligt hier — het onheil.

Mijn hervormingsideeën bewegen zich echter niet op het terrein van het geloof als zodanig, maar op het gebied van de gezindheid. Wat mijn gezindheid betreft, ben ik katholiek geweest, zolang ik leef. Alleen — vroeger wist ik het niet, nu wel. De groene vrucht van weleer is intussen rijp geworden. In de grond ben ik christelijk-germaans; ik zeg dit echter niet graag, omdat deze term al zo vaak misbruikt is, en omdat de echte, gezonde christen-en-germaan juist onder de „ontwikkelden" zo zeldzaam is.
Eertijds schreef ik meer als Duitser, thans meer als mens, als Christen, als Katholiek. In de laatste drukken van „Rembrandt als Erzieher" is mijn zwenking naar het Katholicisme reeds ingeleid. Verrassing werd daardoor wel voorkomen. Ik wil nu echter niet afzonderlijke personen gaan bekeren — mijn streven is veeleer, vélen te verlichten. „Klaarheid scheppen in de hogere geschiedenis en filosofie heb ik altijd als het speciale beroep van de Duitsers beschouwd", zegt Lichtenberg. In deze zin schrijf ik nog altijd als Duitser, maar in tegenstelling met vroeger, ga ik nu naar de laatste bron van alle filosofie, van alle geschiedenis, van alle „geest", om uit die oerbron het hedendaagse, zowel katholieke als ongelovige, geestesleven te besproeien en te bevruchten.
Het Evangelie zelf kan ik niet brengen, noch verkondigen. Ik poog slechts de heilige wegen te effenen. Ik ga niet buiten mijn kunnen. Ieder kan en moet werken met de talenten die hem geschonken zijn; mijn speciale gave is die van de geestespolitiek. Kan ik daarnaast ook somwijlen iemand als zielzorger van dienst zijn, dan doe ik dat graag. Maar het hoort niet tot mijn levenstaak. Het komt ook niet bij me op, aan „Vrouwe Kerk" iets te willen veranderen; ik tracht alleen haar kleding wat te verschikken, en dat nog slechts met haar volle toestemming; dat spreekt vanzelf.
Door mij tot het godsdienstige te keren, heb ik me van het artistieke niet afgewend. Ik hoop nu echter mijn schouwende en verlichtende werkzaamheid meer in het bijzonder te kunnen ontplooien op het domein van levens-, geloofs- en heilswaarheden. Ik zou die doorzichtiger en overtuigender willen maken, door op beslissende feiten, omstandigheden en verschillen nieuw licht te doen vallen.
In iedere tempel Gods is een levenskristal te ontdekken. Zo ook

in de verhevenste tempel der wereld: de Katholieke Kerk. Dat kristal in haar aan te wijzen, in z'n volle pracht te doen schitteren en tot veler zielebezit te maken, ten einde zo het Rijk Gods op aarde te helpen uitbreiden, verdiepen en vernieuwen — dat is het doel van mijn verder leven. Mijn vurige wens is, aan vlindervleugels hun geur te hergeven, het katholieke leven weer met gratie te vergulden. En dan de edelste krachten der mensheid voor en in het Katholicisme verzameld te zien!
Er zijn immers talloze zielen, met wie het staat, zoals het met mij stond: ze zijn zonder het zelf te weten katholiek. Hen bewust en uitgesproken katholiek te maken, is een van mijn doeleinden.

HOUDING TEGENOVER NIET-KATHOLIEKEN

Aan het slot van „Der Geist des Ganzen" geeft de schrijver opnieuw uiting aan zijn apostolisch verlangen om medemensen deelachtig te maken aan het geluk, dat hij zelf gevonden heeft. In dit eindhoofdstuk, „Zur Verständigung", wendt hij zich vooral tot zijn afgedwaalde, protestantse broeders, onder het motto:

Wann wird die geschiedene Witwe
Ihrem Gatten neu geeint,
Sie, die aufgelösten Haares
Und mit bleichem Antlitz weint?

Ik verheug me over ieder hart, dat voor Christus klopt, zo zegt hij. Van de weerschijn van Christus' bloed, dat aan het kruis voor alle mensen vergoten werd, is nog de ganse wereld rood.
Jammer genoeg worden de geboren Protestanten door de ontstellende onwetendheid, waarin men hen — ook van katholieke zijde — omtrent het Katholicisme gevangen houdt, op allerbedroevendste wijze bedrogen. Het is verschrikkelijk te bedenken, wat hierdoor verloren gaat. Want dat zij zichzelf aan de dwaalleer ontworstelen, is haast onmogelijk.
Het verdient afkeuring, alle ernstige critiek op katholieke toestanden en personen zonder meer af te wijzen, of zelfs werkelijk bestaande misstanden te loochenen. Dat zou struisvogelpolitiek zijn, en dus

dwaasheid. Het Katholicisme kan critiek best verdragen. De grenzen van die critiek echter heeft de Kerk zelf te bepalen. Want zij is en blijft, in haar wettige overheid, het bevoegde gezag. Een officier mag zijn generaal tot op zekere hoogte becritiseren, maar slechts tot op zekere hoogte, d.i. in goede verstandhouding met hem: hij mag hem nooit tegenwerken of afbreken. Dat is mijn standpunt in deze kwestie; het verschilt van dat van Luther, die ik ondanks zijn grote gaven niet meer voor een hervormer van het Christendom kan houden.

Dat de katholieke Kerk zelf vol reformatoren is, blijft helaas de meeste Protestanten onbekend of wordt hun verzwegen. Zo worden zij, al is het buiten hun schuld, misleid, en zo ben ook ik vroeger misleid. Nu weet ik beter. De Kerk reformeert en reguleert zichzelf, zoals de mens in- en uitademt. Zij leeft in diepe „teugen", in scheiden en verenen, in binden en ontbinden.

Niet door geschilpunten dood te zwijgen, te verdoezelen of te ontwijken, maar door vriendelijk, kalm en zakelijk op de logische afdwalingen van het Protestantisme in te gaan, trachte men mensen van een ander geloof tot nadenken te stemmen. Men spreke tot tegenstanders in het geloof in de taal van het hart, maar tevens met strakke logica. De geschiedenis der bekeringen bewijst het honderdmaal: de edelste veroveringen zijn te danken, niet aan een „Christendom voor de minstbiedende", maar aan de ziel die rechte wegen gaat, aan liefdevolle strengheid, aan het licht-uitstralende dogma, aan het stalen Katholicisme der eeuwen.

Aan alle eerlijke, klaar denkende Protestanten zeg ik dit: „De gaven Gods worden verschillend verdeeld. Maar als gij wist, wat ik nu weet, zoudt ge nog meer katholiek zijn dan ik". Het is mijn vaste, diep-gefundeerde mening, dat 90 % van de Protestanten en ongelovigen die werkelijk iets betekenen, terstond katholiek zouden worden, als zij het ware wezen van het Katholicisme kenden. Ieder Katholiek is een kind van zegen, een erfgenaam van het Hemelrijk — reeds op aarde, als hij de schatten der Kerk tot de zijne maakt.

Schiller — van wie Goethe getuigt, dat de Christus-tendenz hem aangeboren was, „hij raakte niets alledaags aan zonder het te veredelen" — zou van vreugde geschreid hebben, als hij de ware

inhoud van de katholieke Kerk gekend had. Hetzelfde geldt voor de Protestanten die nog heden denken, zoals hij dacht.

„Weerhoudt hen niet!" — deze aanmaning van Christus moesten de Katholieken ten opzichte van gelovige Protestanten meer ter harte nemen. Steeds raad ik aan, met hen zoveel mogelijk in goede verstandhouding te leven....

Het bekende gezegde: „de Romanen zijn katholiek, de Germanen protestants aangelegd" — onlangs weer eens door Chamberlain verkondigd — is dwaze onzin. Laten we dit oude puin toch eindelijk eens opruimen. „Graaf dieper en ge zult overal katholieke ondergrond vinden", heeft Görres volkomen juist gezegd. De katholieke Kerk is ons aller Moeder. Het Germaanse bloed moet weer groot en kinderlijk gaan circuleren, zoals vóór de scheiding.

De verzoening tussen Katholicisme en Protestantisme is mogelijk, indien men wederzijds begint met het bekennen van fouten en misgrepen en gaat wedijveren in de liefde. Er moet een tijdschrift worden uitgegeven, „Maria" getiteld, en met de leuze: „Laten we zien, wie van ons beiden de grootste liefde heeft!"

De ware aard van het Katholicisme is niet te achterhalen in de interne en externe politiek. In het kapelletje langs de weg, in het hart van de gelovige boer, in de ziekenhuizen der armen, in de muziek- en beeldenrijke kathedralen, uit de grijze haren van de priester leert men het kennen. Treed binnen in katholieke kerken, kijk en luister, bid, overweeg, voel, adem, leef daar met openstaande geest! Dat is de voorschool voor het echte, werkelijke Katholicisme voor u.

Op de golven der moderne schijncultuur drijft de Kerk als eenmaal de ark op de wateren der verwoesting. Het enig rationele wat de drenkeling doen kan, is: de reddende lijn te grijpen die hem wordt toegeworpen om aan de zondvloed te ontkomen.

Iemand voor de Kerk winnen, hij zij ontwikkeld of niet-ontwikkeld, is intussen niet mogelijk, zonder zijn geloof te verdiepen. Slechts in het licht van het geloof, van de liefde, van de gehoorzaamheid, van de nederigheid, zijn de katholieke waarheden te verstaan. Voor hen die deze eigenschappen niet bezitten, zullen ze steeds een woeste en donkere chaos blijven.

Telkens wordt de katholieke Kerk aangespoord, zich bij het moderne leven aan te passen. Zelden echter stelt men aan de moderne wereld de eis, zich tot deemoed, eenvoud, vroomheid te bekeren. De allerelementairste apostolische wijsheid wordt in onze dagen al te vaak over het hoofd gezien, dat nl. niemand voor de Kerk kan gewonnen worden, zonder dat hij zich ernstig bekeert. Niet de Kerk moet anders worden, de mensen moeten anders worden!
Eerbied voor het heilige! In deze houding kunnen alle eerlijke zielen elkander vinden! Grote vernielers, van Voltaire tot Nietzsche, hebben hun tijd; maar dan komt weer de periode om op te bouwen. In deze tijd moet het Evangelie op de markten verkondigd worden! Een grote taak wacht ons. Ook bij de diepere Protestanten begint het te kiemen en te botten. „Das Wehen des Heiligen Geistes, der die Kirche Gottes regiert, führt leicht zu Wehen der Geburt, vor zweitausend Jahren und — heute."

TOTALITEIT, EENHEID

Met „der Geist des Ganzen" wordt Langbehn's lievelingsbegrip, we mogen zelfs zeggen, de centrale idee van zijn ganse leven en streven aangeduid. Lang vóór de totaliteitsopvatting in de biologie, in de psychologie, in pedagogiek en didaktiek, in haast alle andere wetenschappen doordrong, verdedigde de Rembrandt-Duitser deze visie, en op tal van punten heeft hij ze meesterlijk uitgewerkt. Méér nog, door Gods gratie heeft hij de eenheid van het heelal geschouwd, het alles-overkoepelende, samenhoudende en organiserende eenheidsprinciep der gehele schepping gezien: de ene, levende, persoonlijke God, dé „Geist des Ganzen", van wie alles uitgaat en tot wie alles terugkeert, en zonder wie alles, ook het edelste en verhevenste mensenwerk, brokkelig en onbeduidend blijft.
Eenheid bepleit hij van geloof en leven, van natuur en bovennatuur. Vrome kerkgezichten, waarachter een ijdele, pronkerige, hebzuchtige, jaloerse natuur schuilgaat, zijn hem een walg. Steeds zoekt hij bij zijn hervormingsplannen aanknopingspunten in natuurlijke adel en deugd, in de zuivere menselijkheid; hij bouwt zijn verwachtingen op de goede volkslaag en vertrouwt, dat de genade de natuurlijke goede aanleg zal sublimeren en tot volle bloei brengen.

Alle halfheid is hem een gruwel, en zeer terecht merkt hij op, „dat God niet met de halven is". De grote Duitse historicus Janssen genas hem van de dwaling die hij lang had gekoesterd: „een Kerk en een priesterstand die zoveel onwaardigen heeft geteld en nog telt, kunnen niet de ware zijn". Sinsdien waarschuwt hij uitdrukkelijk, dat men toch serieus moet onderscheiden tussen de Kerk en haar bedienaren, tussen de persoon van de priester en zijn wijding, tussen het goddelijke en het menselijke in de Kerk. Aan de leerstellingen der Kerk tornt hij nooit, maar hij schroomt niet, alle lamlendigheid bij geestelijkheid en volk te wraken. Leek en priester moeten trachten, hun eigen leven tot een stuk concreet geloof te maken en vervolgens van hun rijkdom kwistig meedelen aan de arme wereld. „Gij hebt geen groter plicht dan uw broeders te dienen". De taak der Katholieken is: „het hongerende en dorstende volk te spijzen en te laven. En waarlijk, hij, wiens levensideaal nooit een ander was geweest dan d i e n e n, mocht zo spreken!
Eenheid moet er komen tussen cultuur, kunst en Christendom: de cultuur moet gekerstend worden. Ook kunst en persoonlijkheid moeten één zijn. Daarom dient aan de innerlijke vernieuwing der kunst de zedelijke vernieuwing van onze kunstenaars — een vernieuwing van hun karakter, misschien zelfs van de volksgeest — vooraf te gaan. Want aansluiting van de kunst aan het volkseigen, eenheid van kunst en volksgeest, is mede een noodzakelijk te stellen eis: eerst een gezonde natuurlijke grondslag leggen en daarop uitbouwen een waarlijk katholieke cultuur, waarbij God en de Sacramenten weer het centrale punt vormen. „Von Heimatskunst zu Gotteskunst!"
Nergens ter wereld bestaat er tegenstelling tussen volksaard en Christendom. De leer van de Godmens en zijn Kerk zijn voor alle naties en voor alle tijden. Juist de harmonieuse verbinding van volksaard en Katholicisme had de schrijver zo getroffen op zijn reizen. Het ware geloof verzoent alle contrasten, neen, het lost ze op. „Glaube ist Gesamtblick". Wordt het Katholicisme algemeen beleefd, dan is de zuchtende wereld gered. Want het levende, bezielde Katholicisme is een levensvisie „der Gesundheit und der Nervenstärke, des Charakters und der Männlichkeit, der lebendigen

Kunst, der vollfarbigen Weltanschauung, der echten Geistesbildung.... im Bunde met der Natur".
De eenheidscheppende kracht van het Katholicisme nu is de liefde. Uit goddelijke liefde is het Christendom, de Kerk, voortgekomen, in liefde zijn alle gelovigen met Christus één, liefde tot God en de evenmens is alleen in staat om het aanschijn der aarde te veranderen in een oord van vrede en geluk.

RIDDER EN SCHILDKNAAP

„Weil ich im Ganzen lebe, weil ich der Ganzheit diene, darum hoffe ich die Gedanken auf Gott zurücklenken zu können. Das Vielfältige und Zwiespältige, an dem die Welt krankt, wieder auf das Einfältige und Runde zurückzuführen, dessen sie bedarf, dem zu dienen bin ich da. Dies ist Reformation, zu deutsch: Rückbildung zur ursprünglichen Ganzheit".
Uit deze woorden spreekt wel heel duidelijk, dat Langbehn zich bewust was, dat hij op deze wereld volgens het raadsbesluit Gods een heel eigen en bepaalde taak te vervullen had — en wie onzer heeft dat niet? Enkele jaren vóór zijn dood vroeg hij zich bezorgd af, of hij met die taak, zoals hij ze persoonlijk had opgevat, wel klaar zou komen. Hij schreef: „Mogelijk kan ik bij gebrek aan levensduur en kracht en wegens behoefte aan rust slechts de grondmuren van dit grootse plan optrekken, slechts de richtlijnen voor zijn constructie aangeven, slechts van verre de voltooiing aanduiden. Fundamentleggers kunnen niet altijd voordansers zijn. Misschien moet ik me tevreden stellen met het nalaten van mijn plannen, mijn ideeën, mijn geest aan het volgend geslacht. Misschien zal mijn ganse hervormingsonderneming ten slotte gaan gelijken op het werk van de Perzische nationale dichter Firdusi: hij schiep zijn koningsboek. de Schâhnâme, in een dertigjarige kluizenaarsarbeid, onbekend en volledig afgesloten van de wereld. Toen.... stierf hij".
God echter had Langbehn een man op zijn levensweg gezonden, zoeker, kunstenaar, idealist, hervormer, bekeerling als hij zelf: Momme Nissen. Die zou een groot gedeelte van zijn leven besteden om het werk van zijn meester voort te zetten, door diens nagelaten

geschriften te publiceren en zo te benutten voor het heil der mensheid. Ook voor deze „schildknaap van de ridder" had de Voorzienigheid blijkbaar een heel eigen roeping weggelegd. Zelf heeft hij nog in 1939 iets uit zijn merkwaardig leven meegedeeld in een Zwitsers tijdschrift[1]).
„Geboren in het land der Friezen, kwam ik na een bijzondere noordfriese dorpsschool te hebben bezocht, waar de eenheid der opvoeding weinig te wensen overliet, op het Realgymnasium te Flensburg. Hier stiet mij het on-organische en zielloze schoolgedoe, met zijn gespiek en examengedril, dermate af, dat ik, ondanks mijn geestelijke kennishonger, op vijftienjarige leeftijd mijn congé bewerkte en me op het kunstenaarspad begaf. Na zes jaar toeleg op het schildersvak kwam ik in contact met de Rembrandt-Duitser, die me ruimschoots schadeloos zou stellen voor datgene wat mij op het gymnasium onthouden was.... Bij Langbehn genoot ik, veertien jaar lang, een opvoeding, als lang geleden, in klassieke tijden een discipel der wereldwijsheid ten deel viel van een meester in het vinden en meedelen der levensgeheimen. Toen ik met hem in aanraking kwam, was het weliswaar nog niet volledig licht in zijn geest, maar omtrent het na te streven einddoel, het ene noodzakelijke, was hij reeds tot volle klaarheid gekomen. Daar hij zelf nog voortdurend veranderde en groeide, waren de jaren van mijn samenleven met hem, van 1893 tot 1907, niet slechts een scholing voor mij in datgene wat Rembrandt reeds als vast geestelijk bezit verworven had, maar ook een felle gezamenlijke worsteling om de eeuwige waarheden.... Het leidde tot ons beider bekering omstreeks 1900.
„Mijn opvoeding bij Langbehn met zijn stormachtig karakter, was vrijwel regelloos en onsystematisch. Een stelselmatige vorming voor een bepaald geestelijk beroep viel mij door Gods beschikking pas na zijn dood ten deel. In 1915, dertig jaar nadat ik de schoolbanken verlaten had, kwam ik er nogmaals op terecht, nu om me in de Orde der Dominicanen als priester te laten opleiden. Daarbij mocht ik de grote voldoening smaken, in de interne Dominicaanse scholing die zuiver „einheitliche", geheel naar God georiënteerde vorming te

[1]) Schweizer Schule, 26. Jahrg. No. 17, blz. 637—639.

vinden, die ik in de moderne wereld zo pijnlijk gemist had. Veel van het door en met Langbehn ontdekte en vermoede, werd hier speculatief aangetoond en bewezen. Hier werkte de ene leraar de andere in de hand. Trots kleine fouten in de onderwijs-methode, vormde de ganse filosofie- en theologiestudie werkelijk een totaliteit, zo volledig als op bescheiden schaal heden ten dage wellicht alleen nog in goede, door diep godsdienstige leerkrachten geleide plattelandsscholen bereikt wordt. Bij de Dominicanen leerde ik pas voorgoed beseffen, wat het betekent, als de geest van het geheel, die de geest Gods is, de opvoeding volledig doordringt, als zakelijk en persoonlijk alles harmonisch in elkaar grijpt.

„Nadat ik, 52 jaar oud, in de Dom te Keulen priester gewijd was, kreeg ik tot mijn vreugde gelegenheid, de kennis die ik buiten en in het klooster verworven had, in boeken en voordrachten ten bate van anderen te gaan exploiteren en de laatste wilsbeschikkingen van Langbehn uit te voeren".

In het „Nachwort" op „Der Geist des Ganzen" deelt Momme Nissen nog enkele bijzonderheden mee, die vooral met betrekking tot dit boek van belang zijn.

„Langbehn had voorzien en als zijn hartewens te kennen gegeven, dat ik, als hij dood was, kloosterling en priester worden zou. Het is ook zo gebeurd, zij het later en op enigszins andere wijze dan hij zich had voorgesteld. Door mijn overgang echter van schilder en schrijver tot Dominicaan en de daarvoor vereiste studies werd ik des te beter voorbereid om Langbehn's nagelaten geschriften te ordenen, te schiften, nader toe te lichten en voor de pers gereed te maken .... Met dit boek heb ik mijn helperstaak volbracht. In het vervolg zal ik me niet meer zo uitsluitend met de Rembrandt-Duitser bezighouden en me meer op andere geestelijke en apostolische arbeid gaan toeleggen".

„Der Geist des Ganzen" is dus als het eigenlijke geestelijk testament van Langbehn te beschouwen. Niet hij zelf, maar Momme Nissen stelde het samen uit allerlei fragmenten en fragmentjes van zijn hand, dikwijls in enkele woorden, met allerlei afkortingen op losse notitieblaadjes geschreven — vandaar dat het boek hier en daar op een aaneenrijging van aphorismen lijkt — maar de blijvende geestelijke verworvenheden van de Rembrandt-Duitser zijn er in neergelegd en zijn geest bezielt het en maakt het tot een eenheid. De nog restende spreuken en liederen en kunstgedachten, tot dusverre niet gedrukt, zullen naar een mededeling van Momme Nissen, het totaalkarakter van zijn geesteswereld wel verrijken, maar er geen geheel nieuwe trekken meer aan toevoegen.

Is „Der Geist des Ganzen" in tegenstelling met „Rembrandt als Erzieher", een door en door katholiek boek, het is toch ook een persoonlijk boek. Dit maakt het verklaarbaar, dat Momme Nissen in zijn „nawoord" schrijven kan: „Zoals mijn levensschets „Der Rembrandtdeutsche Julius Langbehn" het zegel is op ons beider vriendschap, zo is „Der Geist des Ganzen" het zegel op onze gemeenschappelijke geestesarbeid. Principieel sta ik hier geheel op het standpunt van de schrijver. Dit wil echter niet zeggen, dat ik iedere zin, iedere afzonderlijke gedachte van mijn vroegere meester onderschrijf. Er staan uitspraken, ook in dit boek, die men meer als prikkel tot nadenken, dan als orakel moet beschouwen. Of Langbehn bijv. ter sanering van onze cultuur niet te veel waarde hecht aan de edele zin van begaafde geesten; of hij tegenover de decadentieverschijnselen op het avondlandse continent niet te veel vertrouwen stelt in de karaktersterkte van het Noordwesten — dat en andere typisch Langbehniaanse beschouwingen staan niet buiten alle discussie. Hoeveel profetische gaven en welke ruime kijk de Rembrandt-Duitser ook bezat, en hoe ernstig hij zijn leven lang aan de vervolmaking van zijn persoonlijkheid gearbeid heeft — een allround geschoold denker en een volmaakte heilige was hij niet".

En al had hij in beide opzichten het ideaal wèl bereikt, dan nòg zouden niet al zijn uitspraken onfeilbaar zijn geweest. Al is het Katholicisme de universele godsdienst, die hemel en aarde, Godheid en mensheid, natuur en bovennatuur „totaliseert" en tot harmonie herleidt; al omvat de Kerk het tijdelijke zowel als het eeuwige en daarbij nog alle rassen en volkeren der aarde — deze eenheid sluit differentiatie geenszins uit, maar laat overvloed van ruimte voor individuele, strikt persoonlijke ontwikkeling en eigen meningen en inzichten.

LANGBEHN'S PERSOONLIJKHEID

Wie met een rein, eerlijk en edelmoedig hart God en de waarheid zoekt, zal beiden vinden. Nog nooit leverde de geschiedenis één voorbeeld, dat het anders was.

Herhaaldelijk hadden wij op de vorige bladzijden reeds gelegenheid, een lichtflits te laten vallen op de natuur, het temperament, de denkrichting, de gezindheid van de Rembrandt-Duitser. Daardoor echter werden grotendeels slechts facetten van zijn persoon verhelderd, en het zou in strijd zijn met Langbehn's totaliteitsstreven, als we het bij die gedeeltelijke belichting lieten. Trachten we dus, al weer geleid door Momme Nissen, die hem intiemer gekend heeft dan wie ook, een meer afgeronde schets te geven van de persoonlijkheid van de man, voor wie „persoonlijkheid" als primaire waarde gold.

Tot in zijn mannelijke jaren bewaarde Langbehn een jeugdige frisheid, die sprak uit de lenige, besliste bewegingen van zijn hoge, rijzige, uitgesproken Noordgermaanse gestalte, en uit het rozige ombaarde gezicht met de émail-blauwe ogen. Het was de openbaring van zijn jonge ziel, want zolang hij leefde, is Langbehn kind gebleven. Ieder die hem nader leerde kennen, heeft dit bevestigd. Zo schreef Thoma o.a.: „Ik vond de onschuld van een kind in hem, die ik evenmin als bij een kind zou hebben willen kwetsen". Bismarck getuigde: „Hij is een kinderlijk-bescheiden mens, die men moet aanstoten om hem aan 't praten te krijgen, wat des te meer verwondert, daar hij met knotsen schrijft". Een Nederlandse Pater Dominicaan noemde hem „een goeie jongen".

Onbevangen en onbekommerd, soms al te open — l'enfant terrible! — gaf hij uiting aan zijn sympathie en antipathie. Met open blik voor al het echte, opvlammend bij het werkelijk schone, kon hij ook snel en fel toornen tegen wat hem tegenstond en zich beslist en vastberaden ontdoen van wat hem hinderde. Maar — hoe fijnbesnaard, al het wekelijke en sentimentele was hem vreemd; veeleer bezat hij

die aristocratische rechtschapenheid, die eigen edele gevoelens niet laat ontwijden en zowel aan zichzelf als aan anderen hoge zedelijke eisen stelt.

Op de vraag: „wat is het fijnste en edelste ter wereld", gaf hij eens ten antwoord: „een onschuldig hart". Hij was overtuigd, dat de mens, alleen reeds omdat hij mens is, de natuurlijke adel èn van zijn lichaam èn van zijn ziel moet bewaren en zich niet door lage driften mag laten meeslepen. Al de jaren dat ik vertrouwelijk met hem omging, zegt Momme Nissen, heeft hij geleefd als een voorbeeld van mannelijke kuisheid. Ofschoon vrij van alle preutsheid, duldde hij in zijn tegenwoordigheid geen dubbelzinnig woord. „Rein zijn is alles", was zijn voornaamste leuze. Dat deed hem alle gezelschappen ontvluchten, waar deugd en onschuld bespot werden en dreef hem naar stille dalen, gesloten vertrekken en gewijde kapellen. In de reinheid van zijn hart wortelde zijn liefde voor kinderen, zijn vertrouwelijke omgang met kleinen en simpele mensen, alsmede zijn verering van edele geesten uit de geschiedenis. Daaruit sproot mede voort zijn bestendige opgewektheid, zelfs in de moeilijkste levensmomenten, de frisse humor, die hem, tenzij bij lichamelijk onwelzijn, zelden verliet. Het middeleeuwse woord, „wèl mij dat ik geboren ben", was hem uit het hart gegrepen. Hij genoot van het vrolijke Duitse lied en zei met Walther von der Vogelweide: „Der taugt nicht, der nicht Freude hat". Zijn zonnige Oostzee-natuur staat recht tegenover de zwaarmoedige Noordzee-geest van Hebbel, al zijn beiden even dappere kampioenen in de heilige strijd tegen de ontaarding der kunst geweest.

Wohl und Weh dreifach zu fühlen
Gab mir ein barmherziger Gott,

zo dichtte hij van zichzelf. Want ook droefheid beleefde hij bijzonder diep. „Nooit heb ik een man zo zien schreien", verklaarde de koster, die hem het lijk van zijn moeder naar het graf had zien volgen. Hoeveel leed hij in stilte gedragen heeft, zal wellicht de eeuwigheid openbaren. Dat diepe gevoel spiegelde zich in zijn ogen. Een dankbare blik uit die ogen, getuigde zijn broer die hem dikwijls financieel ter hulp kwam, is beloning genoeg voor alles wat men zich voor

hem getroost. Vriendschap was hem iets heiligs; hij wijdde er een van zijn verzen aan. Hij stelde hoge eisen aan zijn vrienden, maar schonk hun dan ook alles terug, wat hij aan liefde en zorg bezat. Langbehn zag, dacht, oordeelde altijd met innerlijke warmte, met sterke polsslag. Zijn geestesleven werd geheel gedragen door de gezindheid van zijn hart: „wie een slecht hart heeft, kan geen goede gedachten hebben". Aan de liefde komt steeds de leiding toe, want: „liefde zonder wijsheid moge denkbaar zijn, wijsheid zonder liefde niet". Zijn ganse denkleven werd door zedelijkheid gedragen en gericht: hij was een karakter!

Telkens weer verheerlijken zijn epigrammen de elementaire waarheidsdrang, die hem van zijn jeugd af eigen was. „De waarheid en niets dan de waarheid!" Waarvoor is de mens op de wereld? „Om de waarheid te spreken, te verkondigen, te verbreiden. Voor de waarheid en voor de waren geef ik mijn leven". Zielereinheid en waarheidsliefde vormden bij Langbehn de basis van wat in onze dagen nauwelijks meer bekend is: Hochherzigkeit, magnanimitas. Het strekt ons, Nederlanders, niet tot ere, dat wij in onze taal geen equivalent hiervoor bezitten. Misschien vertalen we het best door: edelaardigheid, adellijke gezindheid.

De „groothartige" gaat uit van het grote dat hij in zijn Godverwante natuur vindt, streeft in alles naar het voortreffelijke en volmaakte, vlucht het gebrekkige en halve, stelt steeds het edele boven het nuttige, hecht weinig waarde aan stoffelijk bezit. Dientengevolge laat hij zich niet uit het lood brengen door zieleonrust, door omstandigheden of behandelingen van medemensen, maar gaat zonder aarzeling, zowel bij toejuiching als bij hoon, de rechte weg. Hij heeft niemand zó hoog, dat hij om dienswille iets onbehoorlijks doen zou, en onthoudt ook zijn beste vrienden zijn afkeuring niet, als die handelen tegen eer of geweten. Vertrouwelijke omgang met anderen dan weldenkenden en goedgezinden is hem niet mogelijk, wars als hij is van alle veinzerij en vleierij: kentekenen van kleine zielen. Hij klaagt niet, omdat hij daarin een onderdoen ziet voor onvermijdelijk lijden, maar draagt het onaangename zó, dat hij aan de zuiverheid van zijn natuur en de waardigheid van de wijze niets tekort doet.

Al deze kenmerken der „Hochherzigkeit" zijn in Langbehn's persoonlijkheid terug te vinden. Vandaar de gemakkelijkheid waarmee hij alle artistieke, wetenschappelijke en politieke detailvragen tot zuiver-menselijke herleidt; zijn bijna instinctief afwijzen van al het onnatuurlijke en onechte; zijn afschuw van het lage en gemene. Vandaar ook die koppeling van geestdrift en bezonnenheid, van zwijgzaamheid en mededeelzaamheid, van wereldvlucht en hervormingsijver in deze heldennatuur. Vandaar — vóór en boven alles — zijn ononderbroken streven om het goede uit te stralen, het edele en hoge te realiseren; wat scherp uitkomt in deze woorden: „Slechts weinigen kennen het wonderbaar weldoend gevoel dat men zich zelf verschaffen kan door anderen goed te doen; anders zou het veel meer beoefend worden". Dag en nacht als het ware was hij voor medemensen in de weer:

> „Ich denke Tag und Nacht daran,
> Wie ich den Menschen helfen kann".

Om meer te kunnen geven ook, werkte hij onafgebroken aan de loutering en verdieping van zijn eigen zieleleven; naar het beginsel, dat hij zich al in zijn jonge jaren tot levensregel had gemaakt: „Men kan toch niet meer dan gekruisigd worden".

Toen hem op later leeftijd duidelijk werd, dat er niemand anders was om de ontzieling van het vaderland, dat hij zo lief had, te bezweren, dat in de

> Zeit ohne Scheu und Zeit ohne Treue,
> Zeit ohne Gram und Zeit ohne Reue

de stille „geestelijke keizer" ontbrak om de Duitsers uit de zielenmoordende „Bildung" te trekken — toen werd hij door zijn plichtsgevoel tot een koene nationale pedagogiek gedreven. Waarbij hij zich tot richtsnoer koos: alleen een grote bescheidenheid en een volmaakte onbaatzuchtigheid geven rècht op het geestelijk leiderschap; de persoonlijkheid van de volksopvoeder moet in de volkspersoonlijkheid opgaan en slechts datgene geven wat het volk mist, slechts dat bevorderen waarmee het volk werkelijk gediend is. Niet om zich populair te maken, niet om te kunnen heersen gaf

Langbehn zich aan zijn volk, maar.... „um euch besser zu betten, um euch aus dem grauen Elend zu retten". Hij was dus geen idealist ins Blaue hinein, maar werkte aan de verwezenlijking van een concreet en practisch doel. Hoe impulsief ook van nature, als nuchter overleggend denker woog en wikte hij ieder woord, alvorens het aan de publiciteit toe te vertrouwen, en trachtte hij op methodische wijze de opbouwende krachten in het moderne leven hun volle invloed te verschaffen. Idealiteit en strategie gingen op zeldzame wijze bij hem samen.
Dat maakte hem voor velen onbegrijpelijk, want tot in de dagen van zijn optreden had men altijd de typen „Hölderlin" en „Moltke" als onverenigbaar beschouwd. Juist deze innerlijke polariteit, waaraan hij zulk een grote geestelijke spanwijdte dankte, hem zelf klaar bewust, bracht hem vaak in conflict met zijn naaste omgeving. Als verklaard vijand van materialisme en egoïsme, die in burgerkringen meestal zo weelderig woekeren, ontberend en lijdend voor de vorming van een edele minderheid, zonder rang en zonder partij, gelukte het hem te zeldzamer, voor zich en zijn bestaansvoorwaarden het juiste begrip te vinden, daar hij voor alles wat hij als waar en recht beschouwde, met scherp geformuleerde eisen van materiële en morele aard placht op te treden. De sterke spanning van zijn harde wil wekte een vuur in hem, dat met dezelfde kracht die zich op hoge idealen richtte, alle tegenkanting op een afstand hield. Soms kwam dit tot uiting in een bruusk afbreken van alle betrekkingen met vrienden, die aan zijn verwachtingen ten opzichte van zijn persoon of zijn plannen, die hij gelijkelijk wilde gerespecteerd zien, niet beantwoordden.
Zijn optreden, hoewel altoos op het algemeen welzijn gericht, werd niet altijd door gerijpt inzicht, maar soms al te zeer door hartstochtelijke stemming bepaald. En daar hij zich steeds met zijn volle persoon op de bres wierp, schoot in zulke gevallen zijn ijver over het doel heen en dacht hij er te weinig aan, personen en inrichtingen te ontzien. Ook hij kon niet immer de klip ontgaan, die alle hoogstrevenden bedreigt, dat zij namelijk hun kracht misbruiken ten opzichte van medestanders, die hun hoge vlucht niet kunnen of niet willen volgen. Bij Langbehn was het „altnordischer Zornesmut,

der all zu viel auf sich selber setzte und all zu schroff aburteilte". Daar hij zich altijd gaf, zoals hij was en niet veinzen kon, viel hij in alle grote gezelschappen en verenigingen terstond op; sommigen werden meegesleept, anderen geïrriteerd. „Jij bent altijd, waar je ook komt, de vonk in het kruitvat", zei zijn broer bij zekere gelegenheid.
Toch bleef kalme bezonnenheid de grondtoon van zijn leven. In zijn vaak onbeschrijflijk moeilijke omstandigheden heeft hij evenveel uithoudingsvermogen als koelbloedigheid aan de dag gelegd.
Als hij jaren lang een teruggetrokken, haast een kluizenaarsleven leidde, geschiedde dat niet uit melancholie of mensenvrees, maar uit verstandig beleid en om zich beter op zelfvorming te kunnen toeleggen. Van nature mededeelzaam en op gezelligheid gesteld, klaagde hij wel eens, dat hij als een oester leven moest. Maar de trouw aan zijn roeping en het vurig verlangen van zijn ziel naar loutering, verlichting, heiliging, dreven hem haast ondanks zichzelf naar de eenzaamheid. Want slechts de vlucht van vóór-denkende geesten uit het decadente milieu stelt dezen in staat tot de heroieke overgangsprestaties en pioniersdaden, waardoor in een tijd van „vergletschering der menselijke ziel" de gezonde levenskiemen voor komende geslachten in hun volle kracht bewaard blijven.

Einsam treten — die Propheten
Auf den felsbedeckten Wegen
Ihrem Totgeschick entgegen

zong Langbehn in 1893 een stille klacht uit over het gemis aan congeniale omgang, over „das öde Jahrmarktstreiben der modernen Kultur", over het misverstand en het gehoon, waaraan zijn fijnsnarige psyche was blootgesteld.
Door eenzaamheid en zelfinkeer had Langbehn distantie gewonnen ten opzichte van de ééndagsverschijnselen en zo het hem aangeboren zienerstalent geschoold. Door in de waarneembare oorzaken reeds de consequente gevolgen te ontdekken, heeft hij vele uitspraken gedaan, die sterk op profetieën lijken, zoals we ook lezen van zijn tijdgenoot, de bekende Beierse volkspedagoog, Ludwig Auer. Reeds als student oordeelde hij over kunst en kunstenaars vaak recht tegen

de mode-appreciaties in en werd later in het gelijk gesteld. Zijn roeping als hervormer der volksopvoeding stond hem, reeds toen hij nog academicus was, klaar voor ogen. Lang vóór het verschijnen van zijn Rembrandtboek voorspelde hij de snelle verbreiding en het succes daarvan. Dat dit boek vol ideeën staat, van artistieke, wetenschappelijke, politieke en pedagogische aard, die pas in de 20e eeuw voorgoed zouden doorbreken, is reeds voldoende gebleken. In 1892 vergeleek Langbehn de situatie van Duitsland, met zijn steeds meer vervallende boerenstand, zijn teruggang in eerlijkheid bij handel en wandel, zijn genotzucht vooral onder de hogere standen, de hoogmoed en onwaarachtigheid der geleerden, de groeiende ontevredenheid van het mindere volk — bij die van Frankrijk vóór de grote Revolutie. „De bodem is ondergraven; de onderste lagen worden met de dag brutaler en de bovenste leugenachtiger! Wat zal het einde zijn? Revolutie of reformatie! De laagste standen willen de revolutie en zullen die krijgen, indien de hogere standen geen reformatie willen!" Wat de wereldoorlog in werkelijkheid bracht, had de barometer van Langbehn's gevoelige geest al lang te voren aangewezen.

De laatste winter van zijn leven (1906—1907) schreef hij over de meerderheid van zijn landgenoten als volgt: „De materiële rijkdom van het ogenblik versterkt de wijd verbreide harteloosheid en weeldezucht, en verstikt de geestelijke kracht. Een ontvettingskuur als in de Zweedse of Franse tijd zou ook thans weer een zegen zijn. De hoge vlucht van een Bach, van een Goethe uit een armelijk nest is aan zulk een tijd te danken. Not tut dem Deutschen not. Die kan hun wellicht karakter, opgewektheid, bescheidenheid terugschenken tegen hun wil. Hoogmoed komt vóór, bescheidenheid ná de val. Tot beter inzicht schijnen de Duitsers niet te kunnen komen, ehe sie auf die Nase gefallen sind...."

Met dezelfde divinatorische blik voorzag de Rembrandt-Duitser de nieuwste Krach der schone kunsten, voorspelde hij godsdienstige crises — en dat alles zó beslist, als gold het iets vanzelfsprekends. Wat wonder, dat veel kortzichtigen en zelfgenoegzamen hem voor een fantast, ja voor een krankzinnige hielden. Probeerde men ook niet Don Bosco in een gekkenhuis op te sluiten? En — eenmaal

tot de Katholieke Kerk overgegaan, verloor hij natuurlijk bij honderdduizenden van de positivistische en materialistische massa alle recht van spreken!

Het gezegde is, menen wij, meer dan voldoende om aan te tonen, dat Langbehn zich kenmerkte door sterke e m o t i o n a l i t e i t, sterke a c t i v i t e i t en sterke s e c u n d a i r e f u n c t i e: de drie karakteristica, die volgens Heymans iemand stempelen tot „g e p a s s i o n e e r d e". Hij behoort, als een St. Paulus, Franciscus Xaverius, Napoleon, Don Bosco, tot de „geweldigen", die, met één groots ideaal bezield, waarvoor ze hun hele leven inzetten, een spoor nalaten in de oceaan der eeuwen. Toch was hij, al vinden we ook bij hem „de gebreken van zijn deugden", allesbehalve een geweldenaar, maar een door en door edel mens, met een rein, eerlijk en edelmoedig hart, dat hem voorbestemde eenmaal de haven des heils, de katholieke Kerk binnen te lopen.

„HET PRISMA VAN DE REMBRANDT-DUITSER"

Langbehn heeft een gedicht nagelaten, dat beter dan langademige beschrijvingen zijn persoonlijkheid uitbeeldt, zoals die was, toen hij zich wel reeds op weg naar de waarheid bevond, maar nog niet tot het lichaam der Kerk behoorde. Op voortreffelijke wijze werd dit gedicht ingeleid en haast geparafraseerd door Dr. Van der Wey 1).

„De „Tafel des Edeln", zo schrijft deze, „is het schoonste lied dat de Rembrandt-Duitser ooit vervaardigde. Momme Nissen noemt het met het volste recht het „prisma van de Rembrandt-Duitser". In dit lied ontplooit zich de edele ziel van de dichter breed voor het schone in natuur en mens, opblikkend naar God, de Geist des Ganzen, reeds vertrouwd met engelenstemmen en ingesteld op Jezus' woord. Nog overheerst hier natuurlijke menselijkheid, doch hoe edel reeds, gelouterd en verhelderd door cryptische genade. Deze lyrische ontboezeming is een moderne meditatie, een program tot vernieuwing van harten en geesten. De atmosfeer van het lied is

1) „De adel van morgen", blz. 23 en 24.

doortrokken met zachte dauw uit het paradijs, een hemelse geur van zielereinheid doorgolft weldadig de verzen.
„Edel ist". Deze forse aanhef, telkens en telkens herhaald, stuwt in stijgend tempo ons langs aardse en menselijke schoonheden op naar de Heer van alle schoonheid en adeldom. De edele leeft op in de zuivere zonnige natuur; verjongt bij het luchtige spel der speelse wolken; hem ontroeren de deinende zeeën; hij baadt zich in de warmstralende zon. De natuur met haar geurende lentetooi en haar heimweeïge stilte, met haar sprankelende bliksem en rumoerige donder, met haar deftig nachtgewaad, vol twinkelende brillanten sterren — deze Goddoorademde natuur bezielt de varende zingende ziener.
De edele bezingt paradijsschatten in kinderogen en waarschuwt ernstig, deze heldere hemellichten toch niet te doven, zijn lied echoot 's Heren roep, te zijn als kinderen. De edele schrijdt met heilige schreden voor ons uit: het hoofd fier naar de hemel, de blik gericht op menselijk schoon, niet buigend naar verlokkend goud of veile lippeneer van collectief plebejerdom, moeizaam stijgend naar de rotsburchten van helden en edelen. Als edele ridder trekt hij het bloedige zwaard tegen het onreine monster der gemeenheid; en ofschoon hij gevaar noch dood schuwt in deze moorddadige strijd voor eer en adeldom, toch tempert hij het geweld voor het aanschijn van reine vrouwen, buigt neer voor grijze haren, heelt met zachte hand de wonden der geslagenen en troost met zoete stem de armen, want naast „hoher Sinn" klopt een „zartes Herz". Barbaarse hoogmoed treedt de edele met ijzeren voet, kinderlijk luisterend naar engelenstemmen, steeds lettend op Gods gebod. De edele, uit één stuk gehouwen, woord en vriend trouw tot in de dood, de edele met open vizier en duidelijke taal, zodat geen mensenkind zich in hem vergist. Niet somber, niet traag, doch blij en steeds scheppend met zijn kunstenaarshand, vertrouwend wachtend op de wasdom van zijn pogen. Als plicht of ideaal hem wenkt, rent de edele onbekommerd en gezwind naar het uiteinde der aarde, want met de zefyr kan hij gaan, maar ook met de storm. De edele vreest niet de eenzame nacht, waarin de wrekende waakhond van het getergde geweten verscheurend de keel bespringt van

een ontrouwe meester. De edele immers bewaart zijn geweten rein en rustig droomt hij van helden en edele daden. Kortom: de ware edelman weerstaat fier en sterk de draak der zeven zonden, dient ridderlijk trouw het schone, edele, ware, reine en goede. Zichzelf wenst hij te bewaren, zoals God hem schiep.
Wie is dus edel? Hij die a d e l t — overal!
Hier volgt een proeve van vernederlandsing van

„DIE TAFEL DES EDLEN"

Edel is, wie kinderen beschermt tegen geweld en gif.
Edel is, wie zich snel en met blijde zin aan 't goede wijdt.
Edel is, wie het reine liefheeft boven alles.
Edel is, wie de strijd met de begerige massa niet vreest.
Edel is, wie zijn hart legt in dat van een vriend.
Edel is, wie de mens waardeert naar zijn ziel.
Edel is, wie lied en zang ontroert.
Edel is, wie eerlijk denkt als een kind.
Edel is, wiens oog helder straalt.
Edel is, wie in alles maat te houden weet.
Edel is, wie weent, als de edele lijdt.
Edel is, wie kuise vrouwen liefheeft.
Edel is, wie zich schikt naar de wet.
Edel is, wie gezworen trouw nooit breekt.
Edel is, wie hoogmoed met voeten treedt.
Edel is, wie grootheid draagt in een zacht hart.
Edel is, wie rechtuit ziet, noch links, noch rechts.
Edel is, wie huiverend voor gemeenheid staat.
Edel is, wie door beoefening schone zeden eert.
Edel is, wie voor het edele getuigt.
Edel is, wie in stilte liefheeft.
Edel is, wie houdt van zee en zon en groene aarde.
Edel is, wie vreemde geesten vriendelijk bejegent.
Edel is, wie verstaat, wat anderen doorleefden.
Edel is, wie wijs en sterk in onschuld leeft.
Edel is, wie gelaten donder, bliksem en regen verdraagt.

Edel is, wie schept met onvermoeide kunstenaarshand.
Edel is, wie warm wordt, als hij kinderogen ziet.
Edel is, wiens lippen zwijgen en spreken in liefdegloed.
Edel is, wie de lente schalmeiend begroet.
Edel is, wie lacht en weinig spreekt.
Edel is, wie vuil en viezigheid ontvlucht.
Edel is, wie weinig heeft en veel volbrengt.
Edel is, wie op de glinsterende dauwdrop lijkt.
Edel is, wie in zonneschijn zijn vreugde vindt.
Edel is, wie de nacht niet angstig maakt.
Edel is, wie zijn hart met gelijkmoedigheid ompantserd heeft.
Edel is, wie graag van helden hoort en spreekt.
Edel is, wie steeds de dag van de oogst blijft verbeiden.
Edel is, wie met vriendelijke stem goede raad geeft.
Edel is, wie het hoofd naar de sterren, de blik naar de aarde wendt.
Edel is, wie aan de jeugd zijn helpende hand reikt.
Edel is, wie blijft, zoals de Hemel hem schiep.
Edel is, wiens knieën in gevaar niet knikken.
Edel is, wie met lachende mond en stralend oog sterven kan.
Edel is, wie klinkend goud nooit wijken deed.
Edel is, wie zijn eer niet zoekt in de mond van mensen.
Edel is, wie opstaat voor grijze haren.
Edel is, wie jong blijft, schoon de jaren groeien.
Edel is, wie respectvol voor het edele buigt.
Edel is, wie aan andermans tuinen vreugde beleeft.
Edel is, wie de beminnelijkheid der goden om het voorhoofd speelt.
Edel is, wie met zachte hand pijnlijke wonden heelt.
Edel is, wie kransen wint en daarmee het altaar tooit.
Edel is, wiens hart door stille violengeur bevangen wordt.
Edel is, wie zich 't vertrouwen niet ontstelen laat.
Edel is, wie zorgloos snelt naar het einde der wereld.
Edel is, wie spelen kan.
Edel is, wie uit het kleine iets groots weet te maken.
Edel is, wie varen kan bij storm, maar ook bij zefier.
Edel is, wie in het spel der wolken behagen vindt.
Edel is, wie duidelijke taal spreekt.

Edel is, wie opvoedt tot het schone.
Edel is, wie over de wereld zegeviert.
Edel is, wie eerbiedig naar engelen-wiekslag luistert.
Edel is, wie nooit moede wordt, waar God beveelt.
Edel is, wiens hart door Jezus' woord in trilling komt.
Edel is, wie graag de armen helpt.
Edel is, wie troost uitdeelt, waar hij kan.
Edel is, wie adelt.

EEN GROTE GEEST

Intellectueel was Langbehn zo niet geniaal, dan toch in zeer hoge mate begaafd. Met groot succes legde hij zich toe op de beoefening van zeer uiteenlopende takken van wetenschap. De humanistische scholing in zijn jeugd was deugdelijk geweest, en behalve met Latijn en Grieks maakte hij zich met verschillende levende talen vertrouwd. Hij verwierf zich een uitgebreide historische kennis en raakte zó thuis in de toestanden van verschillende volken, dat hij zijn vrienden telkens met nieuwe vondsten verraste, zowel uit de oudste als uit de jongste tijd. Wiskunde en natuurwetenschappen [1]) echter, waarop hij zich in zijn jonge jaren toelegde, hebben hem later niet meer beziggehouden. Onderwijs en schoolwezen kende hij niet alleen door zijn lagere en hogere studies, maar ook door het feit, dat zijn jong gestorven vader en zijn intiemste studievriend philologen waren; bovendien is hij herhaaldelijk als privaat-leraar opgetreden. Persoonlijk boeiden hem echter veel meer anthropologische en folkloristische vraagstukken, vooral rassenkennis. Hierover wisselde hij van gedachten met erkende geleerden als Lapouge en Alexander van Peez. Niets wat geest was, scheen zijn geest vreemd. Hij snuffelde vlijtig in boeken overal waar hij die vond, maar veel meer verkreeg hij door observatie en beleving. Hij ging zelf overal heen, nam de dingen met eigen zinnen waar,

[1]) Toch was hij ook daarin voldoende beslagen, dank zij de lessen van de zoöloog Möbius te Kiel en de vermaarde chemicus Liebig te München, om in „Rembrandt als Erzieher" het destijds almachtige Darwinistische evolutionisme rake slagen toe te dienen.

verkeerde onder het gewone volk zowel van het Zuiden als van het Noorden, en nam aldus cultuurgeschiedenis, kennis van het land, van de taal, van het volkseigen, uit de eerste hand in zich op. Zo heeft hij een studiemethode toegepast, die tot dan toe voor de meeste vakken zogoed als onbekend was. Daarbij had hij van nature een diepe kijk in de afzonderlijke wetenschappen; er is haast geen enkel kennisterrein, of hij heeft er als deskundige en ingewijde over geschreven, van de muziek tot en met de geneeskunde. Bedenkt men daarbij, dat hij zijn geestelijke verworvenheden als het ware dag en nacht tot zijn beschikking had en onafgebroken op zoek was naar de eenheid in de veelvormigheid, en dat hij steeds waarden en woorden zorgvuldig woog, om als meester der taal „melodieus de waarheid te zeggen" — dan gaat men beseffen, welk een machtige en veelzijdige geest Langbehn was.

Toch staat vast, dat, ondanks de verrassende en vruchtbare vingerwijzingen, die de Rembrandt-Duitser voor verschillende takken van wetenschap gegeven heeft, ter definitieve oplossing van vele der door hem aangeroerde vraagstukken zijn vakkennis te kort schoot. Dat ligt voor de hand; alléén intuïtie, laat ze nòg zo scherp zijn, kan op dit punt niet volstaan, al is ze wèl in staat — wat in casu vaak genoeg gebleken is — de vakgeleerde op leidende gezichtspunten te wijzen, die aan zijn aandacht dreigen te ontsnappen.

Ook in de filosofie, waarvan Langbehn de betekenis zo helder inzag, ontbrak het hem te veel aan systematische scholing. Dientengevolge heeft hij soms problemen meer opgeworpen dan opgelost en verviel hij wel eens in eenzijdigheden en overdrijvingen. Maar als gezond empirisch denker, doordrenkt met de klassieke geest, was hij ook vrij gebleven van de babelse verwarring en versplintering der moderne filosofie. Zo kon hij het natuurlijk gevoel voor consequenties en het gezond verstand weer de hun ontstolen rechten terugschenken in vraagstukken en bestaanskwesties, waarbij ze bijna geheel waren uitgeschakeld. Hij zag de grote samenhangen die men vergeten was of veronachtzaamd had, en verkondigde luide, dat ook de wetenschap verdort, als ze niet door ideële en morele karakters gedragen wordt. Hij signaleerde bij publicaties van geleerden de karakterloosheid, zich openbarend als eerzucht,

Streberei, partijdigheid, kliekgeest, en wees op hun gemis aan onbaatzuchtigheid en aan instelling op het volkswelzijn. Zulke „wetenschap" veroordeelde hij als „meeldauw op onze vorming", als een geleidelijk afschuiven naar volslagen zielloosheid. Daarom liet hij zelf zijn academische loopbaan varen en ging zich op gezonder manier op zijn levenswerk voorbereiden. In hoeverre zijn streven de „wetenschap" beïnvloed heeft, en in hoeverre het hem gelukt is, het geleerden-onderwijs met een meer zuivere geest, meer zin voor de totaliteit, meer hart voor de jeugd te bezielen, valt moeilijk uit te maken. Dìt is zeker: door zijn Rembrandt-boek heeft Langbehn er krachtig toe bijgedragen, dat natuurwetenschappelijke grootmeesters thans terecht niet meer als hoogste gerechtshof in geestelijke vraagstukken beschouwd worden.

Nog meer wellicht dan door zijn verstandelijke aanleg, muntte Langbehn uit door zijn k u n s t e n a a r s g a v e n. „In de kunst was hij grondig thuis", zegt Momme Nissen; „daar hij echter aan vaktermen en modern-wetenschappelijke verwoording van zijn talrijke onderzoekingen en critieken, weinig gewicht hechtte, wordt hij op dit punt vaak onderschat". Niet alleen was hij eenmaal een der beste archeologen uit de school van Brunn, maar hij heeft ook de kunst van alle tijden op zijn vele reizen ter plaatste bestudeerd; de grote meesters waren als zijn huisgenoten, en hij kende verbazend veel kunstschatten in origineel. Voor Leibl en Haider is hij bij hun beste prestaties een raadgever geweest. Geheel vrij van modeinvloeden, wist hij even direct de kleurengloed van een oud-Zwitsers venster, als de vormenfijnheid van een Rodin, als de tere voornaamheid van een Tanagra-figuur, als de schemerkunst van een Hammershöi te waarderen. Bode, wellicht de beste Rembrandtkenner, verklaarde in zijn bespreking van „Rembrandt als Erzieher", dat Langbehn's appreciatie van de grote meester „op het verstaan van diens wezen" berustte, en noemde zijn beschouwingen grotendeels nieuw en verrassend. Andere Rembrandt-kenners, kunstgeleerden van naam uit binnen- en buitenland, als Seidlitz, Neumann, Wölfflin, Michel, hebben insgelijks Langbehn's boek hoog gewaardeerd, ofschoon toch zijn manier om Rembrandt „als

Feldgeschrei für eine Kampfschrift" uit te roepen, met de toenmaals in kunstkringen heersende opvattingen volstrekt niet strookte. Want veel meer dan als kenner, zag Langbehn zijn „held" als kunstenthousiast en van kunstenaarsstandpunt. Hij was een uitgesproken artistiek begaafde natuur en bezat een geschoold inzicht in artistiek scheppen, dat onder geleerden tot de hoge uitzonderingen behoort. Op het ogenblik vormen kunstkenners en kunstenaars twee gescheiden, vaak helaas vijandige kampen; in Langbehn waren ze verzoend en verenigd. Terecht mocht hij zeggen, dat hij vooral de Duitse kunstenaars „seit langem zum erstenmal wieder eine Kritik der Kritik" geboden had. Vooral zijn fundamentele theorieën over stijl, monumentaliteit, klassieke opvatting, kunstwijsheid, genialiteit hebben tot dusverre niet de waardering gevonden die ze verdienen.
Uit zijn kunstbeginselen trok Langbehn vèr-dragende en veelomvattende conclusies. Het is zijn sterke, maar ook zijn zwakke zijde. Hèm was het gegeven, in het kunstwerk steeds de ziel, in de kunstenaar steeds de scheppende geest, de meer of minder aan het licht tredende zedelijke kracht te zien; *hij* haalde uit de producten van beeldende kunst steeds winst voor zijn innerlijk leven — daarom heeft hij vermoedelijk de pedagogische invloed van kunstwerken op de ontwikkeling van de grote massa overschat. Maar tegenover de eenzijdige boekencultuur van de moderne tijd, zag hij helder in, dat gezonde kunstbeschouwing het gemakkelijkst toegang verschaft tot nieuwe, vollere voorstellingen; dat ze een weg banen kan om uit de „Verbildung" te geraken; dat vooral het volk en de jeugd zich het liefst laten opvoeden, wanneer ook harmonie- en schoonheidsgevoel worden aangesproken, om zo de geest op het ware te richten.
Van de Duitse „Kunsterziehungstage" echter en van de manier waarop men omstreeks 1900 de kunst in de school trachtte te brengen, stelde hij zich niet veel voor, omdat daarbij de toon te veel werd aangegeven door het „schoolmeestersgilde", met verwaarlozing van de echte zielevorming door grote kunst. Zijn wekroep tot artistieke belichaming van het heemgevoel is niet zonder gevolg gebleven en met name ook voor de heem-poëzie vruchtbaar geworden. Maar de nationale kunstbeweging zijner dagen ging naar

zijn mening lang niet diep genoeg en stond onvoldoende gekeerd contra de ontzenuwende nieuwigheidszucht. De heemgeest, zo klaagde hij nog kort vóór zijn dood, dooft sneller uit dan men hem aanblazen kan. Men begrijpt te weinig, dat kunst zonder zedelijk gehalte ten dode is opgeschreven. — Wel werd het gewaardeerd, dat de Rembrandt-Duitser zo grondig met het platte naturalisme (Zola) afrekende, maar zijn stuwingen en aanwijzingen om zuivere meesterwerken van beeldende, muzikale en dramatische kunst als geneesmiddel tegen de misvorming van het Duitse geestesleven te benutten en zo aan de volksopvoeding gezond bloed toe te voegen, zijn, Dürer- en Schillerbond en volkshogeschool ten spijt, nog niet voldoende gerealiseerd.
Wellicht het sterkst van al heeft Langbehn's scherpzinnigheid zich geopenbaard op het terrein der p o l i t i e k. Nooit heeft hij tot een partij behoord; nooit waarschijnlijk een stembiljet ingevuld; vóór het verschijnen van zijn Rembrandt-boek nooit met politici omgang gehad. En toch — of ten dele daaròm? — zag hij duidelijk de tekorten van het staatsleven en de middelen om die te doen verdwijnen. Bismarck zei van zijn politieke uitlatingen, dat men ze niet moest lezen vóór het naar bed gaan: ze gaven te veel te denken; voorname militairen en jonkers stelden ze op hoge prijs. „Ein alter Offizier" schreef in 1892, aansluitend bij Langbehn, een pleidooi voor „meer individualisme en minder schablone, voor 'n meer macroscopische en minder microscopische inrichting van de dienst in het Duitse leger". De stembusuitslag van 1893, die opvallend gunstig was voor de boeren en de nationale versterking, heeft men aan de invloed van Langbehn's boek toegeschreven. Nog opvallender is, dat „Rembrandt als Erzieher" ook thans nog (vóór de Hitlerjaren), ondanks de sterk gewijzigde omstandigheden, bij kernvragen van Duitse staatsvernieuwing dikwijls geciteerd wordt. Wel 'n merkwaardig bewijs voor de gezonde denkkracht van een onbekende zwerver, die, toen hij zijn gedachten neerschreef, arm was als een kerkrat en niet wist, waar hij 's nachts in Duitse landen zijn hoofd zou neerleggen! Vanwaar dat scherpe politieke inzicht?
De g r o o t duitse opvatting stond van jongs af bij Langbehn vast; zijn „meerumschlungen Heimatland" gold hem in waarheid als

„deutscher Sitte hohe Macht", zoals het in het Sleeswijk-Holstein-lied heet. Zijn vaderlandse geest werd gedragen door het Duitse bloed, de Duitse grond, de edelste Duitse geestesgeschiedenis. Zo ingesteld, overzag zijn arendsoog Groot-Pruisens deugden en ondeugden. Zijn vertrouwdheid met het Duitse-stamkarakter, het tijdelijk intens zich wijden aan de politieke pers, zijn nauwkeurige kennis van de drie grote Duitse steden en hun ontwikkeling, verschaften hem dat zekere oordeel, dat, steeds steunend op de blijvende grondtrekken van het Germaanse wezen, altijd de dieper gelegen psychologische problemen trof. Zo was het hem mogelijk, ook op dit terrein verrassende perspectieven te ontdekken, adel en proletariaat, kunstenaars en boeren, in één geestelijke greep te omvatten, en de grondlijnen te trekken voor een doelbewuste groot-duitse geestespolitiek. Zijn bovenvermelde, uiterst zeldzame dubbelnatuur Hölderlin-Moltke heeft wel haar volledigste uitdrukking gevonden in zijn souvereine politieke activiteit.
Door de odyssee van zijn leven was Langbehn wereld- en raadskundig geworden; door zijn gezellin, de armoede, onderricht, voelde en dacht hij in alle sociale vragen geheel met het eenvoudige volk mee, zonder ook maar iets aan zijn voorname gezindheid tekort te doen. „Wie het arbeidersvraagstuk oplossen wil, voorzover dat mogelijk is, moet de arbeiders tonen, dat hij voor hen voelt." Met behoeftigen en misleiden, zo raadde hij, moet men „menselijk" omgaan. Toen hij in 1904 in een ander essay dezelfde kwestie aanroerde, formuleerde hij dit mooie woord: „Machines moeten er blijven, maar zielen moeten ze beheersen". Onder aristocratie verstond hij niets anders dan: adel van gezindheid. Waartegen, zo meende hij wel terecht, geen enkele eerlijke democraat iets kan inbrengen. In een periode van eenzijdige Pruisische reaalpolitiek, die de wapenmacht van de staat en de stoffelijke belangen der burgers tot grondslag verheven had, trad Langbehn, na zovelen vóór hem, die geen gehoor hadden gevonden, onverschrokken als Duits ideaal-politicus op, d.w.z. verkondigde, dat het begrip „Deutschtum", „Duitse aard", eerst weer eens door edele geesten, volkomen belangeloos, naar z'n hoogste en reinste zin, moest omschreven worden, ten einde op die manier een gezonde en bruikbare ondergrond te verkrijgen voor de sinds 1907 nog maar steeds niet verwezenlijkte Rijkseenheid.

GESUBLIMEERDE ADEL

Langbehn's opname in de Moederkerk betekende niet het verwisselen van een bepaalde confessie tegen een andere, en evenmin een bekering van zondaar tot gerechtvaardigde in traditionele zin. Het was een geleidelijk groeiend inzicht, een regelmatig voortschrijdende geestelijke ontwikkeling geweest, die ten slotte in Doopsel en Vormsel haar bekroning vond. Sinds lang, mogen we aannemen, had de bekeerling tot de ziel van de Kerk behoort — „ik was katholiek en ik wist het niet" — na zijn opname behoort hij ook tot het lichaam, is lid geworden van het Corpus Christi Mysticum, van de gemeenschap der heiligen, heeft in volle zin aandeel gekregen aan het goddelijk leven.
Uiterlijk is niets aan Langbehn's persoonlijkheid veranderd, maar innerlijk is alles gesublimeerd, gediviniseerd, van oneindige waarde geworden. Alle natuurlijke deugden zijn op hoger niveau gebracht; het schèpsel Gods is in volle zin een kind Gods geworden. De natuur heeft haar hoogtepunt, haar voltooiing en bekroning gevonden in de bovennatuur.
Kinderlijk was Langbehn vóór zijn overgang, kinderlijk ook daarná nog; alleen in veel verhevener zin. Met de bereidwilligheid en het grage geloof van een kind, zonder weifelen of twijfelen heeft hij de katholieke waarheden aanvaard en vindt zijn geluk in het belijden daarvan. Het jaar vóór zijn overgang schreef hij aan Mgr. Kettler: „Ik voel en denk katholiek, al behoor ik niet — of nòg niet — tot de katholieke Kerk. Christelijk en katholiek is voor mij hetzelfde. Het is me nu volkomen duidelijk geworden, dat het niets gedaan is met het heidendom, hetzij oud, hetzij modern. Vroeger keerde ik de zon de rug toe en keek naar de regenboog; nu doe ik het andersom. Ik ben van de dingen van secundaire orde gekomen tot de dingen van primaire orde".
Na 1900 schrijft hij in kinderlijke erkentelijkheid voor de verkregen genaden: „Mijn hart is vol eerbied en dank tegenover God. Mijn vertrouwen in God kent geen grenzen. Ik weet, dat God mijn

5

vader is en dat Hij mij innig liefheeft — in spijt van mijn zonden en ongerechtigheden, waarvan ik me diep bewust ben en die ik van harte betreur".
En verder: „Even vast, ja nog vaster dan van mijn eigen bestaan, ben ik van de waarheid van het christelijk geloof overtuigd. Ik ken geen twijfels; ik weet, ik geloof, ik houd van Jezus en zijn Kerk. Mij aan de Kerk te onderwerpen kost mij niets. Zoals ik God houd voor mijn ware Vader, zo beschouw ik de katholieke Kerk als mijn ware moeder. En welke man kan het onteren, dat hij van zijn moeder houdt? Dat hij haar zegen vraagt? Dat hij in haar geest leeft? Waarheid is, dat hij juist bij haar de kracht van zijn ziel haalt, de diepste aard van zijn geest, het allerbeste van zijn ik. Dat voel ik duidelijk".
Een geheel nieuwe periode is voor Langbehn aangebroken. „Katholiek ben ik van mijn kruin tot mijn voetzolen. Ik ben katholiek en ik blijf het. Ik streef er naar, me steeds meer met de echte geest van Christendom en Kerk te bezielen en die tot richtsnoer van mijn verdere leven te maken. De sleutel der heiligheid is: zich als totaliteit elk moment vervullen van de „Geist des Ganzen": God". Dit leven uit de goddelijke totaliteit, met en in Christus, tracht de convertiet met al de kracht van zijn sterke wil in zich te verwezenlijken. In plaats van de volmaakte natuurlijke „persoonlijkheid" staat hem thans de volmaakte bovennatuurlijke mens, de „heilige", als ideaal voor ogen.
En daar hij voelt en beseft, dat dit gesublimeerde persoonlijkheidsideaal enkel door eigen inspanning niet te verwezenlijken is, maakt hij een dankbaar gebruik van bovennatuurlijke middelen, van de genadeschatten der Kerk, en zit vooral dikwijls aan 's Meesters Liefdedis om zich te sterken door de „Blutbruderschaft in Gott".
De liefde tot Christus, de Zoon, brengt hem als vanzelf in innig contact met Maria, de Moeder. Door en door kinderlijk is zijn verering van en voor haar. „Volgens Jezus moet de mens een kind zijn. Bij een kind hoort echter noodzakelijk een moeder. Waaraan zouden de weifelende stappen van het kind beter houvast kunnen hebben dan aan de schort van z'n moeder? Dat is zo eenvoudig, zo vanzelfsprekend. Waarom wil men dat niet verstaan, niet toegeven,

niet laten gelden? Maria is het orgaan der liefde. Maria is reinheid en rust".
Onder de straling van het geloofslicht en bij de diepteblik der genade ontdekt de Katholiek Langbehn het onmetelijk goudveld van de e e n v o u d. Eerlijkheid en oprechtheid hadden hem van zijn jeugd af gekenmerkt; nu schrijft hij: „Ik bemin de eenvoud en haat de leugen. De volledige draagwijdte van de eenvoud is mij pas langzaam duidelijk geworden; ze staat thans echter onwrikbaar voor me vast". Wat hij onder eenvoud verstaat, wordt duidelijk uit deze woorden: „Eenvoudig is, wie zijn ziel behoedt en deze als „Ganzes" bij zichzelf laat heersen. Geloof, hoop, liefde kan men samenvatten in het woord eenvoud". Met de ascetische schrijvers vat hij de eenvoud dus blijkbaar op als de grondslag van alle deugdzaamheid.
Door de gestage toeleg op zelfheiliging ontluiken in de hof van Langbehn's ziel, onder de zonneschijn van het geloof en de dauw der genade, de lieflijke bloemen van bescheidenheid en blijheid. De broederlijke omgang met Christus leert hem gehoorzaamheid en zachtmoedigheid, nederigheid en zelfs geduld — zo moeilijk voor zijn vurige, impulsieve natuur — niet enkel hoogschatten, maar ook beoefenen.
„Nederigheid", zo zegt hij, „vernedert niet, maar verheft". Nederigheid echter is geen kleinmoedigheid of bleuheid bij hem, maar eerlijke erkenning van zijn plaats in de schepping. Daarom gaat ze gepaard met fierheid en een open, eerlijke blik, en ontaardt niet in een caricatuur met onecht gebazuin van eigen minderwaardigheid of meewarig hangend hoofd.
Wat wonder, dat het zonnig humeur, ja zelfs de humor Langbehn niet verlieten, toen hij de volle vrede gevonden had. „Is er een bewijs voor het bestaan van God nodig?" zo vraagt hij. „Welnu, zolang de wereld draait, is er nog nooit een biefstuk met uien en aardappelen bij „toeval" ontstaan en zolang de wereld draaien blijft, zál er ook nooit een bij toeval ontstaan". „Ik heb altijd maar één ziel in mijn borst gehad", zo schrijft hij elders, „en ik kan me niet voorstellen, hoe het hùn te moede is, die de bekende twéé zielen in zich huisvesten. Ik meen, dat één ziel genoeg is; die ene is van

God, en als er een tweede bijkomt, is die van de duivel". Christen, d.i. een andere Christus, zijn, was Langbehn volle ernst. Hij leefde na zijn bekering nog slechts zeven jaar, en wie zal het hem euvel duiden, dat hij in die korte tijd het grootse ideaal niet geheel en in alles realiseerde? Maar heerlijke woorden zijn het, die hij in alle oprechtheid schrijven mocht — een paraphrase van St. Paulus, „niet ik leef, maar Christus leeft in mij" —: „Mijn gehele katholieke persoonlijkheid is niets anders dan een lantaarn waarin de persoonlijkheid van Christus als licht brandt. Want van wie zou licht en klaarheid kunnen komen, tenzij van Hem die Licht en Klaarheid is? Dat moet toch ieder inzien. Er zijn verschillende lantaarns, doch er is maar één lichtbron, en het licht is meer waard dan de lantaarn".

Maar — zou men kunnen vragen — is dat toch niet weer de oude individualist met zijn persoonlijkheidsideaal? Slechts schijnbaar! In het Rembrandtboek staat een passage die reeds op voorhand, het zich-wegschenken, de „Selbsthingabe" aan Christus rechtvaardigt en niet stempelt tot verraad aan eigen persoonlijkheid: „Een prijsgeven van z'n individualiteit schijnt gerechtvaardigd, als het geschiedt ten gunste van een hogere werkelijk geestelijke wereldbeschouwing. Zijn individualiteit echter ontrouw worden uit puur eigenbelang of ijdelheid is gemeen".

Welnu, die hogere geestelijke wereldbeschouwing had hij gevonden in het Katholicisme, waarvan Christus de ziel en de „Geist des Ganzen" is. Aan puur menselijke instellingen offert hij niet zijn individualiteit, wèl, ter sublimering en heiliging, aan God, aan Christus. De heilige is de ideale persoonlijkheid.

DE PEDAGOGISCHE VERNIEUWER

Mehr als um alles war es diesem Mann um die rechte Richtung seiner Seele zu tun. Und auf diesem seinen Seelenbildungsweg wirkten Erkenntnis, Wille, Tat rauschend in einander.

MOMME NISSEN.

Langbehn trad op in een tijdsgewricht, dat de Duitse zielecultuur dreigde te verstikken, overwoekerd deels door het nihilisme van de wetenschap, deels door het naturalisme in de kunst. In tal van experimenten werd gepoogd, met materialistische en atheïstische fantasie-constructies en nieuwe opvoedingssystemen de onzedelijkte en voor een groot deel reeds ontzielde mensheid weer op te heffen. Te vergeefs natuurlijk. De juiste weg weten slechts weinigen. Meer dan wie ook van zijn tijdgenoten heeft zeker de Rembrandt-Duitser in brede kringen reformatorisch ingewerkt, door het poneren van zijn persoonlijkheidsideaal, eerst in aansluiting bij het Duitse volkseigen, later gekerstend en geadeld in het Katholicisme.

Als apostel der individualiteit of persoonlijkheid, is hij tenminste schijnbaar of uiterlijk verwant met zijn tijdgenoot Friedrich Nietzsche. Wat 'n tegenstellingen echter! Nietzsche met de „Wille zur Macht" van de „blonde Bestie", met zijn „Uebermensch"-snorkerijen, zijn „Umwertung aller Werte", de profeet van opstandigheid en revolutie — Langbehn, die juist de veredelde, vergeestelijkte, verzedelijkte, gelouterde, ten slotte de bovennatuurlijke persoonlijkheid tot ideaal verheft! Als de eerste nòg meer bewondering vond en vindt dan de tweede, bewijst dit natuurlijk allerminst, dat Langbehn de mindere was. Had Duitsland meer naar hèm geluisterd, dan zou het er op het ogenblik in Europa, in gans de wereld, niet zo diep treurig uitzien.

Otto Flake heeft de eis gesteld, dat voortaan in de Duitse geestesgeschiedenis Langbehn naast Nietzsche zal behandeld worden, als parallel-figuur, „als Seelen- und Gegenstück, als Fall jener

Duplizität, die einem tiefen Sinn zu entspringen scheint. Diese Gegenspieler (Langbehn und Nietzsche) sind symptomatisch für das Grundproblem der Zeit: das der Bindung und Nichtbindung". — Theoretisch wetenschappelijk is zulk een confrontatie zeker interessant, maar wat zal ze Duitsland en de wereld baten, als de maatstaf der waardering ontbreekt om te kunnen uitmaken, welke van de twee men volgen moet: de vernieler of de opbouwer?
Een man van karakter, persoonlijkheidspedagoog als Langbehn, die op tal van punten in zijn voetspoor trad en dikwijls met gelijke middelen en argumenten de goede strijd gestreden heeft om Duitsland nog net vóór het te laat was van de ondergang te redden — Friedrich Wilhelm Foerster — heeft men „im Groszen Vaterland" eerst gevangen gezet, toen het land uitgedreven, na zijn terugkeer weer weggehoond, en ten slotte voorgoed verbannen. Zijn boeken werden verbrand.... Waarlijk, Langbehn's kansen staan ook op dit ogenblik allesbehalve schitterend. We kunnen slechts hopen, dat tenminste in de toekomst zal worden ingezien, van welk groot formaat deze pionier was en hoe ontzaglijk veel er van hem te leren is.

OPVOEDINGSELEMENTEN

Hoe vaak werd het reeds gezegd: de waarde van een opvoeder moet niet worden bepaald naar hetgeen hij zegt of doet, maar naar hetgeen hij is! Het besef nu, dat men, als men anderen vormen wil, eerst zichzelf vormen moet, hebben wij bij geen enkele figuur uit de pedagogische geschiedenis zo sterk uitgedrukt en vooral zo consequent in toepassing gebracht gevonden, als bij Langbehn. Onvermoeid, zijn ganse leven lang, heeft deze man aan zichzelf gearbeid, niet met min of meer egoïstische bedoelingen, doch enkel om meer aan anderen te kunnen geven, om meer voor anderen te kunnen zijn.
Langbehn is de belichaming, zegt Momme Nissen, van dit woord van St. Thomas van Aquine: „Eerst het leven, dan de wetenschap, want het leven leidt tot kennis van de waarheid". Het werd de Rembrandt-Duitser wel als tekort aangerekend, dat hij zo weinig geschreven heeft. Maar ligt niet zijn léven vóór ons als een open

boek? Is dat leven niet een vormingsdaad, waartegen alle theoretische geschriften het moeten afleggen? Het is een gewoon verschijnsel in de geschiedenis, dat prominente figuren één of meer geslachten vóór zijn en de wijnpers treden voor wat pas na 50, 100 jaar de menigte zal worden ingeschonken. Zo was het ook met Langbehn. Maar op geen enkel punt onderscheidde hij zich zo scherp van zijn tijdgenoten, als op dit ene: dat hij, wat hij goeds en edels ontdekte, terstond en met krachtige wil in zijn eigen leven verwezenlijkte.
Het is na het voorafgaande niet meer nodig, de elementen waaruit hij zijn persoonlijkheid opbouwde, breedvoerig na te gaan. Met enkele korte aanduidingen kunnen we volstaan.
Langbehn's vader was een kunstminnaar en een diep-vrome natuur. Dit maakt het al enigszins verklaarbaar, dat de nauwelijks zestienjarige zoon reeds vast besloten was, zijn leven aan geestelijke en niet aan materialistische strevingen te wijden. Na de vroege dood van zijn vader vraagt hij aan niemand meer wat hij doen moet, maar denkt en handelt zelfstandig.
De natuurwetenschappen bieden hem niet, wat hij zoekt; noch aquarium, noch retort, noch microscoop wijzen hem de weg naar de totaliteit. Kunst en geschiedenis trekken hem meer, zodra hij die leert zien als volle levenswerkelijkheid en de neerslag daarvan. Frankrijk zegt hem weinig en het eerste jaar te München laat hem koud.
Maar hij leeft op, als hij op 22-jarige leeftijd met dorstige geest naar Venetië spoedt. Daar voelt hij zich terstond in zijn element, daar vindt hij voor het eerst, naar zijn eigen getuigenis, „zichzelf". Want daar vindt hij kleurige bedrijvigheid op de bodem van grootse historie; een nog niet gekneveld opgewekt volksleven; monumentale, betoverende stadstaferelen, louter geestelijke bruggen tussen verleden en heden, tussen Noord en Zuid; daar, in één woord, ziet hij vóór zich ontrollen het rijke en schitterende panorama van een gesloten, organisch gegroeide cultuur.
Dat de pracht van de St. Marcus, de heerlijkheid van Verona en zoveel ander schoons, waarvan hij in Noord-Italië geniet, bloesems zijn aan de aloude boom van het Katholicisme, dringt nog niet tot hem door.

In München teruggekeerd, verdiept hij zich in de oude kunst der Grieken, gaat hij kameraadschappelijk om met meesters der heemkunst als Karl Haider en Wilhelm Eibl en is een intieme vriend van Hans Thoma. Hij bestudeert Spinoza, Swedenborg, Böhme, en maakt zich door het lezen van Schlosser, Niebuhr, Ranke, ten dele tot historicus, die zelfs in vorstelijke stambomen thuis is.
In de tachtiger jaren zwerft hij veel, groeit de politicus in hem, bestudeert hij het gewone volk in vertrouwelijke omvang, leert het eenzijdige „Pruisendom" kennen, met het moderne, vervlakkende en uithollende rationalisme. Hij speurt in en bij alles naar de samenhang der dingen, naar de eenheid, de zin van het geheel. Alleen vragen van confessionele aard komen nog zelden binnen zijn horizon, en als in 1890 zijn Rembrandt-boek de wereld in opschudding brengt, is zijn persoonlijkheid dan ook lang nog niet volgroeid.
Daarna komt Weenen, de reis naar het Zuiden, het contact met het Katholicisme. Een openbaring! En de 44-jarige „Praeceptor Germaniae" aarzelt geen ogenblik, zijn hele persoonlijkheidsbouw naar de nieuwe leidende gedachte te gaan reconstrueren. Het Protestantisme had hem slechts in enkele gestalten en trekken kunnen boeien; in het Katholicisme ontdekte hij spoedig de opvoedingstotaliteit en de opvoedingseenheid: eeuwen lang bouwde het de mensheid en de christelijke ziel op en — wat hem vooral frappeerde — het voert tot de diepste verinnerlijking die op aarde denkbaar is.
Hoe Langbehn nu verder zijn persoonlijkheid herziet, vervolmaakt en tracht af te werken naar de pas ontdekte beginselen, behoeven we niet meer in bijzonderheden aan te geven: de nieuwe elementen worden ontleend aan Christus zelf en de Heiligen der katholieke Kerk.
In de geschriften van Anna Katharina Emmerick voelt hij het mystieke concreet aan, begint het mysterie der Heilige Drieëenheid en de Godheid van Christus bezielend voor hem te leven. Samen met zijn vriend Momme Nissen bemediteert hij deze overweldigende waarheden. „En het geloof, dat Christus mens en God is, begon langzamerhand weer wortel in ons te schieten". Ook het leven van de H. Brigitta maakte diepe indruk op de zoekende vrienden. „Stap

voor stap drongen we door in de hele heiligenwereld" en ontdekten daar de ware heldengeest in de vorm van „goedheid, liefde, offerzin, innerlijke grootheid". Een heldengeest, veel groter dan die van de Griekse heroën: „Wat zijn de worstelingen van een Heracles, wat betekenen de lijdensepisodes van een Prometheus bij die van de eerste de beste heilige!" De heiligen der katholieke Kerk worden Langbehn's beste vrienden, zijn lievelingsheiligen St. Bernardus en Catharina van Siena, moedig en brandend van liefde, mensen naar zijn hart. De allerschoonste plaats echter veroverde de serafijn van Assisië, met zijn eenvoud en kinderlijkheid.

OPVOEDINGSVORMEN

Feit is, dat Langbehn met behulp van de aangeduide vormingsinhoud voor zichzelf een oplossing van de moderne opvoedingscrisis gevonden heeft. Wat echter bij één persoon mogelijk is, is het waarschijnlijk ook bij anderen, en het moet dus instructief zijn, tevens de opvoedingsv o r m e n bij de Rembrandt-Duitser in het licht te plaatsen.
Thomas van Aquino wijst er op, dat de wortels van het menselijk bestaan tweeërlei zijn: één levensbeginsel is de mens eigen naar de natuur, als afstammeling van Adam, en één naar zijn genadeleven, ten gevolge van zijn levensverbondenheid met Christus. Daarom bergt de mens, althans de gedoopte, ook twee levensbewegingen, twee grondprinciepen voor zijn ontwikkeling in zich: de adamitische en de christelijke. De adamitische, natuurlijke orde is onvolmaakt; ze gaat vooraf en voorop. Ze is namelijk de voortrap van de christelijke, zuiver geestelijke, bovennatuurlijke, volkomen orde. Bij Langbehn nu constateren we op zeldzaam frappante wijze: eerst een sterk sprekende adamitische, louter natuurlijke ontwikkeling, en daarna een besliste omvorming en hoogte-opbouw in de christelijke bovennatuurlijke orde. Dat bij gedoopte kinderen deze opeenvolging en scheiding niet mag bestaan, zij slechts in het voorbijgaan opgemerkt: het ideaal is en blijft: verbinding, eenheid van natuur en bovennatuur, vanaf de prilste jaren.
De buiten het Christendom staande jonge Langbehn echter vond

zijn eerste, louter natuurlijk vormingsideaal bij de oude Grieken. Hij streefde dus naar de versmelting van goedheid en schoonheid, de vermaarde „kalokagathie" van de Atheners. Die kalokagathie bestaat veel minder in kennen, dan in karakter, en karakter staat dan ook bij de Rembrandt-Duitser aan de spits: het karakter grijpt de hele mens, sterkt hem, houdt hem jong en fris, adelt hem, voert hem physisch en psychisch op, en maakt hem tot een vruchtbaar lid van de volksgemeenschap. Zulk een Grieks, adamitisch gevormde geestelijke drager van het goed-en-schone, zulk een „kalokagathos" was Langbehn, toen hij „Rembrandt als Erzieher" schreef. Sommigen, zoals de pedagoog Cauer, hebben wel iets van de oudgriekse opvoedingsrichting in het Rembrandtboek ontdekt, maar door de grote meerderheid werd het niet opgemerkt. Want de manier waarop Langbehn de Griekse harmonie-wetten op Duitse toestanden toepaste, was hoogst origineel, en zijn Griekse denken vertoonde zo sterk de inslag van nordisch-rassische ideeën, en ook wel van persoonlijke misvattingen, dat de innerlijke Griekse vorm naar buiten slechts zwak tot uitdrukking kwam. Bovendien was Langbehn's bedoeling — zo deelt Momme Nissen mee — na „Rembrandt als Erzieher" nog „ein unverhüllt griechisch gerichtetes Erziehungsbuch" te schrijven, met als hoofdeis: „Stil, Gebundenheit, Masz"; welk boek echter nooit tot stand kwam, daar de Voorzienigheid ondertussen zijn denken en leven in totaal andere richting oriënteerde.

Een nieuwe, zijn tweede vaste opvoedingsvorm vindt Langbehn eerst, als hij ernstig tot Christus nadert, het Katholicisme bestudeert en zich laat inlijven in de Gemeenschap der Heiligen. Daar ontdekt hij de opperste Leraar, Jezus Christus, God zelf, die alles vráágt en alles gééft. „Katholiek", zo zal hij schrijven, „betekent letterlijk: volmens. Vooreerst in zich, maar vervolgens ook, voorzover de katholiek vol van God is en zijn moet. Dat is de allervoornaamste ontdekking van mijn leven en in het vervolg mijn eigenlijk doel". Want na zijn bekering bestaat er voor de Rembrandt-Duitser geen keuze meer: de ene, ware opvoedingsvorm staat onvoorwaardelijk vast, en het komt er dus voor een eerlijk karakter, zoals hij is, nog slechts op aan, zich die christelijke vorm geheel eigen te maken.

Of hij daarin geslaagd is, is hier niet de hoofdzaak. De grote vraag luidt: Heeft hij als denker, als geest, als leider de katholieke opvoedingsvorm geheel en ten volle begrepen? „Im Grunde kommt es an op Langbehns Gedankenwelt und sein Programm", zegt Chrysostomus Schulte. „Es wäre tieftraurig, wollten wir unter Hinweis auf persönliche Unzulänglichkeiten an dèm vorbeigehen, wofür der Rembrandtdeutsche Existenz und Herzblut und Leben geopfert hat". — Welnu, dat Langbehn de juiste katholieke opvoeding huldigde en propageerde, blijkt, behalve uit „Der Geist des Ganzen", wel overduidelijk uit het feit, dat de grote bisschop Mgr. Keppler zich door hem liet voorlichten.

Niet meer de harmonisch gevormde natuurlijke mens, maar Gòd staat voortaan voor Langbehn in het opvoedingscentrum. Niet meer ontwikkeling van eigen aanleg naar persoonlijk goeddunken is de hoofdzaak, zij het ter ere der Godheid — maar de groei in heiligheid, het betrekken van al het goed-menselijke en al het goed-nationale op God als uitgangspunt en doel, op Christus als Middelaar.

De Adamsnatuur wordt door Christus niet opgeheven, doch slechts gereinigd, geadeld, voltooid, tot God opgeheven. Zonder toebereiding van de natuur, geen oogst van genade. Het natuurrijk, het kunstrijk, het volksrijk blijft — maar elk van die rijken waarin Langbehn vroeger leefde, krijgt nu zijn ware betekenis en volle waarde bij de totaalvorming van de mens, die gericht staat op God en eeuwigheid.

Deze opvoedingsvorm komt tot stand, kwam ook bij Langbehn tot stand, door het geloof. Hij wordt versterkt door het gebed, door het gestadig opnemen en verwerken van genaden, die de Kerk aanbiedt. Hij wordt uitgebouwd door studie, meditatie en contemplatie, en is door niets volwaardig te vervangen, zoals Langbehn herhaaldelijk erkende. Voor zijn sterke vormingsbehoefte had hij er de steen der wijzen en zijn diepste zielevrede in gevonden.

OPVOEDINGS-CONSTRUCTIE

Overschouw ik Langbehn's geesteswereld in haar volle omvang, zo schrijft Momme Nissen, dan ontdek ik vooral drie terreinen, die ik,

zij het slechts gebrekkig, kan aanduiden als: geloofsopvoeding, karaktervorming, verstandsvorming. Het hoeft nauwelijks gezegd, dat er geen scherpe afscheiding tussen deze terreinen bestaat: ze grijpen in en over elkaar en vormen tezamen een eenheid.

Wat Langbehn onder geloofsopvoeding verstaat, blijkt uit deze woorden: „God regeert de wereld, daarom moet Hij ook de opvoeding regeren. Al het andere is onzin". In ieder mens is een gedachte, een bedoeling van God belichaamd. Ieder mens heeft in het wereldplan een door God bepaalde taak te volbrengen. Daartoe moet de opvoeding hem in staat stellen. Die taak is persoonlijk; ze moet echter vervuld worden in dienst van de menselijke en christelijke gemeenschap, waarvan ieder individu deel uitmaakt.

De opvoeding kan alleen echt zijn, wanneer zij het „kind Gods" tot object heeft. Ze begint vanaf het ogenblik, dat moeder de handjes van de dreumes vouwt, en eindigt, als de priester de stervende de laatste Teerspijze reikt. „De Sacramenten moeten weer in het centrum van de opvoeding komen te staan; het zwaartepunt moet weer gelegd worden, waar het behoort te liggen.... Maar de opvoeding moet tot de Sacramenten gaan, niet omgekeerd.... Tussen de heilige Sacramenten en de katholieke pedagogie trek ik een rechte lijn.... Vorming is de hoogste taak van de mens; ze moet dus op het hoogste punt van zijn bestaan worden ingezet".

De christelijke geloofsopvoeding dient de ganse mens te omvatten, en zowel de volwassene als het kind. Ook het publieke nationale leven. „Een kruisbeeld langs de weg is de wortel en de bloesem van mijn hervormingspogingen", heeft Langbehn gezegd. De geloofsopvoeding van de middeleeuwers in hun beste tijd — zoals ook hun kunstopvoeding — moet weer herleven, reëel aangepast aan de bijzondere eisen, behoeften en omstandigheden van deze periode der menselijke ontwikkeling.

Voorlichting geeft steeds de Kèrk. Met klem heeft Langbehn meer dan eens gewezen op de encyclieken en decreten der Pausen, vooral van Pius IX en Leo XIII, die voor onze moderne tijden nog een massa onontgonnen pedagogische wijsheid bevatten. Daarnaast studeerde hij voortdurend in de levens en werken der heiligen, die van de H. Augustinus af, via Ste Theresia, tot en met de H. Clemens

Hofbauer, een rijke mijn aan gouden schatten voor de katholieke opvoeding en zelfvorming vertegenwoordigen; te vruchtbaarder, daar ze behalve de theoretische beginselen ook de practische toepassing te zien geven.

Wil echter de geloofsopvoeding slagen, zo betoogt Langbehn, dan moet ze met een doelzekere karaktervorming gepaard gaan, die trouwens zelf ook niet zonder het licht en de kracht der genade mogelijk is. Het hele probleem der opvoeding ligt voor hem besloten in deze vraag: Hoe vormt de mens zijn ziel? Hoe leert hij innerlijk en vanuit de totaliteit, oprecht, rein, standvastig, eerlijk leven? Eerste voorwaarde daartoe is: het ernstig te willen. In zoverre kan men naar waarheid zeggen: „Persoonlijkheid is de conditie voor alle waarachtige cultuur en opvoeding, zelfs van de godsdienstigheid. Poppen en schaduwen toch kunnen God niet vereren; daarvoor is een hart nodig". Wat volkomen harmonieert met het bekende katholieke adagium: De genade heft de natuur niet op, maar vervolmaakt die. De echte zedelijke deugden groeien alleen in de grond van waarachtige menselijkheid. De aanbidding van God veronderstelt waarheidszin, rechtschapenheid; de Biecht eerlijkheid, oprechtheid; het waardig ontvangen der H. Communie liefde en trouw. De natuurlijke deugden vormen de noodzakelijke onderbouw voor de bovennatuurlijke; een gezonde volksaard, een gezonde volksopvoeding is het fundament van alle hogere vorming en cultuur. De openheid, oprechtheid, eenvoud van het kind moeten bewaard blijven; eergevoel en zelfrespect, liefde voor al het edele en schone, afschuw van het lage en gemene, verdienen bijzondere verzorging. Een scheutje heldenmoed is in onze dagen iets onontbeerlijks. Steeds weer legt Langbehn de nadruk op het cultiveren van een eerlijke, edele gezindheid, tegenover de epidemische lamlendigheid onzer dagen, de „Quallenhaftigkeit einer Allerweltsmenschheit". De jonge man moet leren, onverschrokken voor zijn overtuiging uit te komen. Ook in katholieke kringen, zo stelde de bekeerling vast, moet meer aan karaktervorming worden gedaan. Anders dreigt inzinking, vervlakking, schijnheiligheid, zelfs gewetenloos en heiligschennend gebruik van de Sacramenten. Herhaaldelijk komt hij terug op de noodzakelijkheid van „vermannelijking der katholieke opvoeding".

„Meer karakter!" is, evenals bij Foerster, zijn meest geliefde leuze. Talrijke uitspraken als de volgende zijn uit zijn geschriften samen te lezen: „Een plus van geleerdheid en een minus van karakter vormen tezamen een tekort aan apostolische zin". „Karakter is altijd iets mystisch, tegenover kennis. Karakter kan men niet logisch verklaren, niet empirisch doen ontstaan, niet geestelijk berekenen. Karakter is goud en kennis is lood — voor God. Karakter leidt naar het Paradijs, kennis verdrijft er vaak uit. Als er thans zo ontelbaar vele zielen misvormd worden, is dat, omdat de huidige wereld zweert bij kennis in plaats van bij karakter".
Zo belanden we vanzelf bij de verstandelijke vorming in engere zin. Zelden of nooit raakt Langbehn deze aan, zonder uitdrukkelijk te vermelden, dat de hedendaagse, liberaal ingestelde, de zgn. „moderne ontwikkeling", als geheel beschouwd, slechts half- of schijnvorming heten mag. School en „wetenschap", zo argumenteert hij, versnipperen de mens in plaats van hem organisch te vormen. Het is zoals reeds Schiller zei: „Ewig nur an ein Bruchstück des Ganzen gefesselt, bildet der Mensch sich selber als Bruchstück aus". In dezelfde zin schreef Goethe: „Es fehlt das geistige Band". Inderdaad, wat wij missen is: een gezonde filosofie. Er bestaat wel een moderne filosofie, maar die is voor ons onbruikbaar, want ze kent slechts scepsis, vraagtekens, negaties. Hèt ware en hèt goede worden de mens verborgen gehouden. Routine, uiterlijke gedraging, vormelijkheid is het enige wat men ten slotte beoogt. Het gaat bijna steeds om aardse, uiterst zelden om zuiver geestelijke, en nog zeldzamer om goddelijke dingen. De moderne school kent de hoogste realiteit, de bovennatuur niet, en ziet dientengevolge zelf de aardse werkelijkheden onder een bedrieglijke of totaal verkeerde gezichtshoek.
Na de verschijning van „Rembrandt als Erzieher" is het er, afgezien van de allerjongste tijd, wat de specialisatie in de wetenschap en de versnippering bij het onderwijs betreft, niet beter op geworden. Langbehn blijft dan ook zijn hele leven met scherpe woorden tegen de wantoestanden te velde trekken. Omstreeks 1900 oordeelt hij: „Alle wetenschap, die van God vervreemdt, is objectief een leugen. Ja, opvoeding zonder God is bedrog".

Tegenover de valse wetenschap stelt hij de ware. „De nieuwe wetenschap gaat van het geheel naar de delen, niet omgekeerd, zoals tot op heden gebeurde". „De echte wetenschap wordt innerlijk en uiterlijk door de H. Geest beheerst; het is de katholon-wetenschap".
De ware hogeschool is die, waar de vroomheid, de eenvoud van geest en de eenvoud van hart in geen enkel opzicht onder de studie lijden; waar de docenten inzien en openlijk belijden, dat al ons weten gebrekkig en duister is, vergeleken bij het eeuwige licht, God; waar de eeuwige zaligheid en de voorbereiding daartoe alles beheerst; waar de doeleinden van alle speculatieve en practische vakken en van alle kunsten gesubordineerd zijn aan het einddoel van alle menselijke vorming en werkzaamheid.
Langbehn, die een massa dwalingen achter zich weggeworpen had, zag breed en diep. De nieuwe tijd kwam hem voor als een proef-, een overgangsperiode in de vorming der zielen. In de Oudheid en in de Middeleeuwen was het beter. Die mensen hadden beginselen en richtsnoeren en wisten, wat eenheid was. Daarom konden zij bouwen! De laatste eeuwen hebben wat geknutseld! We moeten terug naar de eeuwige, grote, allesbezielende en allesbeheersende waarheden! Dan pas zullen wij weer kunnen vòrmen: onszelf en anderen, individuen en volken, de hele mensheid!

INTERNE HERVORMING

Het is verklaarbaar, dat fouten, tekortkomingen, inconsequenties, afdwalingen, die de huisgenoten des geloofs niet of nauwelijks meer zien, wèl en dikwijls scherp worden opgemerkt door pas tot de Kerk toegetreden bekeerlingen. Zo was het ook bij Langbehn.
Hij brandde van liefde voor de Kerk, omdat hij vol was van de liefde tot Christus. Zijn apostolisch hart wenste niets vuriger dan een ongerept Katholicisme en voorbeeldige gelovigen. Daarom deed het hem innig leed, dat ook in de Kerk soms het al te menselijke het goddelijke haast dreigt te verstikken, dat vele Katholieken zo lauw zijn en menig geestelijke zijn innige verbondenheid met Christus zo weinig schijnt te beseffen.

Daarover zwijgen kon hij niet. „Scheiden en verhelderen" had hij altijd als zijn speciale roeping beschouwd. Scheiden het kaf van het koren, verhelderen wat donker was of z'n glans verloren had. Die taak zou hij ook als Katholiek blijven vervullen.
Dat kan bedenkelijk schijnen, zo merkt Dr. v. d. Wey terecht op, want rond 1900 hing de Duitse lucht vol dreigende onweerswolken van modernistische reform; het was de tijd van Kraus, Schell, Jos. Müller, die met hun „reform-katholicisme" het dogma in gevaar brachten. Was ook Langbehn door die geest besmet, of was het misschien een al te bruisende convertieten-geestdrift?
Geen van beide! Geen overdreven, onharmonische bekeringsijver, die zich ergert aan bijkomstige, onvermijdelijke menselijkheden in de Kerk! Daarvoor was Langbehn's critiek te verstandig en te principieel.
Maar ook geen modernistische besmetting, want de grote eerbied van de betrokkene voor het geloof stond boven alle verdenking. Hij wilde geen hervorming van het geloof op grond van verkeerde princiepen, maar hervorming door het geloof, gefundeerd op de beginselen van het geloof zelf.
Een overtuigend bewijs, dat Langbehn aan het goede front streed, is wel de geruchtmakende rede van Mgr. von Keppler over „Wahre und falsche Reform", in 1902 te Rottenburg uitgesproken. Deze rede toch was gegroeid uit de harmonieuse samenwerking van deze eminente kerkvorst en van — Langbehn. De bisschop legde de princiepen vast, zo lezen we in „Der Rembrandtdeutsche" van Momme Nissen, ontwierp het schema en liet aan Langbehn over zijn gedachten uit te werken en ten slotte over de eindredactie mee te spreken.
Langbehn was veeleer een bestrijder van alle modernisme. Hij keert zich tegen de would-be-hervormers, die het geloof niet verdiepen, maar het vervlakken, door zich in het zog van een bedrieglijke wetenschap te laten zuigen. Ze bestuderen en commentariëren moderne werken zonder behoorlijk tegen de dwalingen gewapend te zijn, en laten intussen de geloofsschat van de Kerk onder het stof der eeuwen rusten. In plaats van jeugdige geesten te verlichten en klaar te leren denken, verwarren ze de hoofden, stompen het

geweten af, en werken, wetenschappelijk of onwetenschappelijk, de afval in de hand. Door toe te geven aan het subjectivisme der modernen en te zwijgen over het onveranderlijke en geopenbaarde en over het bestuur van de H. Geest in de Kerk, worden geloof en bovennatuurlijke waarheid „verschleimt und entseelt", of in zuiver menselijke fantasieproducten „umgedeutet" en dus „augelöst und zerstört".
Niet het geloof moet zich aanpassen aan de ongelovige wereld, doch de wereld moet terug naar het geloof. En de omkeer is volgens Langbehn slechts te verwezenlijken door een innerlijk katholieke vernieuwing, door een „in zich gesloten cultuur van de kern-katholieke geest, door sterk-gelovende persoonlijkheden en grote ideeën, door een her-kristallisatie van het katholieke wezen van binnen uit", door een cultuur, waarvan God weer het „vormings-centrum" is.
De mens moet weer gaan leven van Jezus' liefde in het Altaarsacrament, met kinderlijke eenvoud de simpele leer van de katechismus aanvaarden, diepe eerbied koesteren voor de woorden en raadgevingen van Christus' stedehouder.
Natuur en genade, gezond verstand en geloof moeten hand in hand gaan; natuurlijkheid en eenvoud, „Kindersinn und Freude" vormen de hechtste bazis voor een door en door bovennatuurlijke opvoeding. Langbehn was verstandig genoeg, zich niet driest te wagen op het terrein van het leerstellige. Waar hij dit niet geheel vermijden kon, pleegde hij overleg met de wijze bisschop van Rottenburg, die hem voor dwaalwegen behoeden kon. Maar altijd heeft hij zijn taak meer gevoeld als een pedagogische, in ruimste zin: hij beweegt zich op „das Gebiet der Besinnung"; zijn werk is: „Menschen heben". Helder blijft hij zich bij al zijn activiteit bewust, hoe noodzakelijk het is, onderscheid te maken tussen Katholicisme en Katholieken. Al is het Katholicisme nòg zo voortreffelijk, ja, de enig ware godsdienst, daarmee is niet gezegd, dat allen die zich katholiek noemen, ook voortreffelijke mensen zijn. „Am Katholizismus ist nichts zu bessern; am Katholikentum, das bedeutet an dem Leben, am Charakter der Glieder der Katholischen Kirche, ist viel zu bessern".

Zelfs de priesters en hogere geestelijken zijn niet allen, wat ze wezen moesten. Wie dit toegeeft en pogingen aanwendt om de toestanden te verbeteren, bewijst daarmee geenszins, dat hij niet van de verheven waardigheid van Gods gezalfden overtuigd is. „Hoe hoog ik een priester als priester en een bisschop als bisschop eer, kan ik niet onder woorden brengen. Beiden zijn echter ook mensen. Daarmee moet men redelijkerwijze rekening houden en zowel bisschop als priester zullen dit billijken".
„In iedere geestelijke steekt een leek, en die zou ik willen vernieuwen. Ik zie niet graag, dat Christus' schapen er wat verslonst uitzien, of de weg kwijt raken. En daar ik nu eenmaal herdershond ben, zou ik dezen gaarne op de goede weg terugblaffen".
Het priesterschap brengt een nieuwe verplichting mee om een hoogstaand mens te zijn. „Ook uit menige soutane moet het stof worden geklopt. Zuiver menselijk beschouwd lijden vele katholieke priesters aan overvoeding — het zijn meer „Leibliche" dan „Geistliche"; het mangelt hun aan lichaamsdieet, niet zelden ook aan geestesgymnastiek. Moesten Gods dienaren niet op hun Meester lijken, moesten zij geen voorbeelden zijn van edele, harmonische mannelijkheid? Gaat niet een groot gedeelte van hen met de wereld mee en bekommeren ze zich niet te weinig om de navolging van Christus?... Luther en zijn tijdgenoten hebben persoon en wijding van de priester met elkaar verwisseld en het laatste voor het eerste prijsgegeven. Dat is principieel verkeerd. De Kerk immers als zodanig kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor het persoonlijk onvolmaakte, door de zondeval beïnvloede karakter van enige harer priesters, daar ieder over een vrije wil beschikt om goed of slecht te zijn. De priester is de vertegenwoordiger der Kerk, en als zodanig komt hem altijd eerbied toe, maar hij is niet de Kerk. Het glas is de wijn niet, maar wel dient het zuiver te wezen. Anders kunnen kortzichtigen en kwaadwilligen met een schijn van recht de wijn voor bedorven verklaren. En dat berokkent enorm veel nadeel aan de Kerk".
Niet alleen de geestelijken echter vormen de Kerk — ook de leken behoren daartoe. En ook tot hen heeft Langbehn een ernstig woord te spreken. De ervaring leerde hem, dat in het algemeen de eenvoudige, niet ontwikkelde gelovigen hun godsdienst het best beleven; daarom neemt hij hen „ganz vorzügliche Leute". Onder de „ontwikkelde" Katholieken evenwel stellen velen teleur, en verduisteren het licht der Kerk voor zichzelf en voor anderen. „Ik heb vroeger lange tijd onder liberale Katholieken geleefd, zonder iets van het echte Katholicisme te ontdekken, ofschoon ik goede ogen heb. Na mijn intrede in de Kerk heb ik met ontsteltenis ontdekt, dat de zogenaamde „betere" standen bij H. Mis, H. Communie, processies e.d. niet of slecht vertegenwoordigd zijn. Wat is er toch met deze slaperige zielen? Eén van tweeën: ze geloven aan de tegenwoordigheid van Christus in het Allerheiligste Sacrament, òf ze geloven niet. Geloven ze er aan, dan moeten ze er ook naar leven en handelen".
Ja, aan de Katholieken valt nog veel te verbeteren. „Es gibt noch viel Schwamm und Fett, Trägheit und Dunkel vom Körper der Kirche abzustoszen". Het geestelijk leven van velen lijdt aan „Matt- und Kleinherzigkeit"; de apostolische daad is er niet!
Wie niet over de hele lijn katholiek is, diens Katholicisme betekent niets! De heilloze, moderne tweespalt tussen geloof en leven is de grote kwaal van onze tijd, ook onder degenen die als Katholiek staan ingeschreven. Eén geest moet Katholicisme en kerkelijk leven bezielen, want „Katholikentum oder Kirchentum ohne Innenleben ist ein übertünchtes Grab, vol Moder, Gestank und Wurmfrasz".
Het bidden van de Katholiek moet werkelijk bidden zijn, geen papegaaienwerk. Dit geldt speciaal van het rozenkransgebed: „Als dit uit een vol hart komt, is het het beste gebed, als het uit een leeg hart komt, is het het slechtste. Het is een gebed voor vòlle harten".
Wil het Katholicisme zijn wereldveroverende kracht herwinnen en het aanschijn der aarde vernieuwen, dan moet het diep-levend, concreet en actief zijn, sociale liefde en rechtvaardigheid uitstralen, zich het lot aantrekken van armen, kinderen en zondaars, er op uit zijn, leer en beginselen in alle kringen der menselijke samenleving te verbreiden en steeds meer zielen voor de waarheid te winnen.
„Diepe bezieling en daarnaast volle beleving, dat is een gezond en modern Evangelie". — Gij hebt geen groter plicht dan uw broeders te dienen, dan het hongerende en dorstende volk te spijzen en te

laven". — „Van de publieke pleinen moet het Christendom verkondigd worden!" — „Wie om de zielen niet strijdt, zal ze nooit winnen".
Waarheid en liefde, licht en warmte moet het Katholicisme aan de wereld brengen. Maar dan dient de Katholiek een stralende lichttoren en een brandend vuur te zijn! De bron van licht en warmte is Christus. Zelfheiliging dus door eigen inspanning en gebruikmaking van de beschikbare genademiddelen. Ascetisch Katholicisme! Maar ook athletisch, d.i. actief Katholicisme is nodig. Wij moeten uittrekken als ridders, strijden voor waarheid, schoonheid, goedheid, adel, en de ganse ontkerstende wereld trachten te veroveren. Op geen enkel levensterrein mogen zulke ridders ontbreken.
Ook in de politiek niet! Politiek Katholicisme is de consequentie van vol-katholiek leven. Het wordt echter onecht en onwaar, en daarmee in hoge mate schadelijk, wanneer het niet met het religieuse Katholicisme harmonisch verbonden is. De actievelden echter moeten duidelijk onderscheiden blijven. Dan krijgt men een gezonde polariteit".
Als culminatiepunt van ascetisch en actief Katholicisme moge de zon van een mystiek Katholicisme verschijnen. „Het geestdriftig élan dat van edele en grote persoonlijkheden uitgaat, die overal gezien worden, en daarnaast het mystieke leven van zielen die dicht bij God staan maar voor de grote wereld verborgen blijven — deze twee machten missen we nog al te zeer". „In de levensstroom der Kerk lopen tegenwoordig het verstandelijke en het mystieke te dikwijls gescheiden naast elkaar voort, zonder dat het ooit tot een versmelting komt. God gaf mij de genade ze met elkander te verenigen, en juist hierin zou ik het zuurdeeg voor de gelovigen willen worden".
Ook in de middeleeuwen, die, zoals we reeds zagen, door Langbehn zo hoog gewaardeerd werden om hun eenheid van geloof, leven en kunst, was de mystiek gehuwd aan de „wetenschap der school". Nu hij die „donkere" periode in haar uitstralend licht heeft leren kennen en tevens doorgedrongen is tot figuren als St. Thomas, Bonaventura, spreekt hij niet meeer van „das Gift der Scholastik" als weleer, maar oordeelt: „Der knappe, konstruktive, kristallinische

lineare Charakter der Scholastik als Kunst betrachtet, deckt sich mit meinem eigenen Wesen".
Ja, de geest van de Middeleeuwen moet weer verrijzen in nieuwe vorm. „Es gilt, einen Toten zu erwecken, der heiszt Mittelalter". De bezieling met „de beste geest die toen Europa doorstroomde en verenigde, zal een grote kracht- en zegenbron zijn voor de toekomst. De ongelovige wetenschap onzer dagen sluit moedwillig en stelselmatig de waarheid af, verstrikt als ze is in het meet- en telbare, in het zinnelijke. Waar leven is, daar ziet zij dood. De H. Mis is bijgeloof voor haar, middeleeuwen betekent nog altijd domheid en duisternis; openbaring is zinsbedrog, droom of begoocheling; wonderen zijn suggestie. Vooral de term suggestie moet in onze dagen een berg van onkunde en trots camoufleren. Voor de wonderhaters en -loochenaars is dit antwoord: „wie aan wonderen gelooft, neemt de triomf van de geest over de stof aan; wie het niet doet, plaatst de stof boven de geest".
Ook voor de teugelloze critiek op de relikwieën-verering heeft Langbehn zijn rake afstraffing: „Reliquienverehrung zu verlachen, weil es manche unechte gibt, ist dat gleiche, wie die Gerechtigkeit verdammen, weil es gelegentlich Justizmorde gibt".
God moet zijn ereplaats ook in de wetenschap weer innemen, anders gaat de gehele maatschappij te gronde: „Het gehele bestaan der tegenwoordige godloze maatschappij is een misdaad tegen het ontkiemende leven".

LANGBEHN EN WIJ

Ueb' immer Treu und Redlichkeit
bis an dein kühles Grab,
Und weiche keinen Finger breit
von Gottes Wegen ab.
LANGBEHN.

Dr. A. v. d. Wey heeft in een afsluithoofdstukje van zijn „Adel van morgen" kort en kernig geschetst, wat de Rembrandt-Duitser voor ons en voor deze tijd te betekenen heeft. De schrijver zal het ons wel niet euvel duiden, als wij hier zijn voortreffelijke nabeschouwing voor het grootste gedeelte overnemen, zij het in enigszins andere orde.

Langbehn moge Gods profeet worden van onze tijd. Gedurende zijn leven hebben te weinigen hem begrepen!
Eenzaam heeft hij geleefd, eenzaam met één ware boezemvriend. Eenzaam is hij gestorven. Achter de lijkbaar schreed wenend, eenzaam en alleen zijn trouwe wapenbroeder, Momme Nissen.
Arm verliet deze rijke ziel de wereld.
Toch liet deze bode aan de wereld een rijkdom achter, in geen eeuwen te verbruiken.
Deze afgestorvene biedt aan ons, moderne mensen, de oplossing van al onze moeilijkheden.
De Rembrandt-Duitser stelde een halve eeuw geleden dezelfde problemen als wij nu. Waar wij een oplossing hebben, is ze niet beter dan hij reeds vond. En waar wij soms nog naar een bruikbare solutie tasten, biedt ons Langbehn meestal een zeer klare uitkomst. De pauselijke encyclieken over het Modernisme, het Decreet over de veelvuldige H. Communie, de geest van de encycliek over het Priesterschap en Rozenkransgebed vindt men substantieel bij de Rembrandt-Duitser. Zelfs de principiële reddingsmogelijkheid der ontredderde mensheid denkt Langbehn zich niet anders dan „Quadragesimo Anno".

De Rembrandt-Duitser is allerminst verouderd. Hij is moderner dan velen van ons. Of is hij wel „modern" in de enge zin van het woord?
Wij menen van niet. Hij lijkt een mens van àlle tijden en daarom ook de man van ònze tijd.

Speciaal voor het heil van het Duitse volk schijnt hij ons onontbeerlijk.
Tragisch mag het heten, dat de Rembrandt-Duitser niet stond bij de wieg van het nieuwe Duitsland. Tragischer misschien is het nog, dat ook de Katholieken van Weimar zo weinig acht geslagen hebben op de wijze lessen van deze oprechte katholieke Duitser.
Langbehn wees reeds nadrukkelijk op de juiste waarde van persoonlijkheid, vrijheid en karakter. Hij doorschouwde de werkelijke rol van ras, bloed en grond bij het wereldtoneel, en onderstreepte met nadruk de grote waarde van een gezonde volksaard; hij biedt zelfs een plausibele oplossing van het Jodenprobleem.
„In elke natie", zo zegt hij, „heerst een edele en een gemene, of, als men wil, een positieve en een negatieve volkskracht". Ook in het Joodse volk vinden we die twee lagen. Er zijn echt aristocratische, godsdienstige Joden, maar ook ontaarde, ontworteld aan alle ethische en religieuse grond, slaven van het gouden kalf. Als er geld mee te verdienen is, zien ze er niet tegen op, de volksziel te vergiftigen. Tegen de volksverdervers moet Duitsland maatregelen nemen, maar het gemaakte onderscheid niet over het hoofd zien. Ook in de Jodenkwestie gedrage de Duitser zich „aristocratisch". Voor geestelijk-culturele doeleinden moeten op doelmatige wijze gelden beschikbaar worden gesteld, en vooral moet de Staat de godsdienst waarderen en beschermen. Langbehn vond dáár de volksgeest het best, waar hij geheel van het Christendom doortrokken was. Veertig jaar later zou Pius XI uitdrukkelijk als zijn mening uitspreken: De beste Christen is tevens de beste staatsburger.
Boven de zuiver menselijke en nationale waarden wil Langbehn de katholieke, universele, bovennatuurlijke waarden zien aangeslagen. Hij waarschuwt echter even ernstig tegen een eenzijdig super-

naturalisme als tegen een radicaal naturalisme. Organische, levende harmonie van beide, luidt zijn eis.
Triest klinkt de profetie van de ziener over de toekomst van het Duitse volk, aangevreten door de kanker der ontkerstening: „Ik zie allerduidelijkst voor ogen, dat een tijd van geestelijke nood, leegheid en armoede op komst is, misschien reeds voor de deur staat, waarin leidende krachten tot culturele organisatie en herstel door niets vervangen kunnen worden".
Ook Rosenberg constateert in de inleiding van de „Mythus": alle oude waarden der menselijke samenleving zijn uitgehold en vernietigd. Millioenen ontberen elk sociaal, ethisch en kerkelijk houvast. Tot hèn richt zich de mythe van ras, bloed en grond als een nieuw levensbaken.
Rosenberg en zijn apostelen zijn overtuigd, dat het kerkelijk Christendom de levenskracht verloren heeft om het Duitse volk nog steun en verheffing te bieden. Dat kan enkel nog de mythisch herleefde nationale bloedgemeenschap!
Waarom ziet Rosenberg geen heil meer in het kerkelijk Christendom?... Omdat hij het wezen van het ware, het katholieke Christendom niet kent: een caricatuur neemt voor echt. Hij begaat de tragische fout van een heilloze identificatie van „Katholizismus" en „Katholikentum", nog wel in zielloze liberale vorm. Of het enkel kortzichtigheid is, of ook kwaadwilligheid, „de wijn voor bedorven te verklaren, omdat het glas niet zuiver is", dat is met zekerheid moeilijk te zeggen. We vermoeden echter: beide!
Wie zal het Duitse volk duidelijk maken, dat de geest van Langbehn hen redden kan, dat er ook nu nog heil te vinden is in een levend en concreet Christendom?...
Dat zal een Duitse katholieke Gedeonsschare moeten doen, levend uit de „Geist des Ganzen", naar het voorbeeld van de Rembrandt-Duitser!

En wij?
Ook wij moeten ons die geest eigenmaken, strijden tegen onnatuur en gemeenheid, een nieuwe kultuurkamp voeren tegen „geistige und sittliche Barbarei", ons resoluut aansluiten bij de doelbewust, edele,

dappere minderheid. „Zeven duizend man heb ik mij voorbehouden, die de knie niet voor Baäl hebben gebogen", zo troostte God zelf de neergeslagen Elias. En Langbehn verzekert ons, „dat ook thans de overwinning niet aan de zijde van het grote getal zal wezen, maar dáár waar openlijke moed, echte volksgeest en gezonde menselijkheid zich bevinden". En het voornaamste strijdmiddel zal moeten zijn: „Liebe üben": liefde voor jeugd en volk, om beide tegen „Schund" en ontaarde beschaving te behoeden; medelijden met zwakken en zondaars en met de armen. „Hij maakte zijn wandelingen het liefst tot armenbezoek", heet het van Langbehn.
Thans in de uren der beslissing, is het meer dan ooit onze plicht, al onze krachten in te spannen om in christelijke geest de mensheid te vernieuwen, bouwend op edele persoonlijkheid en gezonde volksaard, gelouterd door genade. Wij moeten trachten, allereerst in eigen land, een degelijke katholieke adel te vormen, een dappere minderheid.
Laten we beginnen, aansluitend aan de beproefde traditie, met het 100 % katholieke gezin. In zulke gezinnen geldt plichtvervulling als de heiligste zaak der wereld, onredelijk schulden maken als oneer, ze niet betalen als diefstal. Leugen verfoeit men er hartgrondig, en reinheid geldt als de kroon van het gezin. Soberheid en spaarzaamheid met noeste arbeid neemt men als blij aanvaarde levenswet, en daarom vertrouwt men ook, dat God brood zal geven voor elk mondje dat het gezin nog zal komen verblijden. Met offerliefde aanvaarden de ouders het kind, als pand van de hemel hun toevertrouwd, om er een schoon Godskind van te maken. De moeder van dit talrijk gezin, steeds ijverig in de weer om haar kinderen netjes voor den dag te doen komen, heeft geen tijd om liefdeloos over anderen te roddelen. Voor echte huiselijke gezelligheid wordt met overleg gezorgd. In zulke gezinnen neemt God de ereplaats in en op de moederschoot reeds hoort de kleine van Onze Lieve Heer, van hemel, engelen en heiligen. Hier heerst vrede tussen vader en moeder; ze vullen elkander aan, en nooit vangen de kinderen een onvertogen woord van hun ouders op. De godsdienstoefeningen worden door de huisgenoten trouw bezocht, en al is de afstand naar de kerk nòg zo groot, door weer en wind gaat men op stap,

en beschouwt het niet als iets buitengewoons, wanneer men op zijn sterfbed kan getuigen, buiten ernstige ziekte geen enkele Zondag te hebben gemist. In het gebed gaan de ouders voor en waken over het leren van de catechismus. Geloof en leven hebben hier een trouw verbond gesloten.

Als de jonge mensen, voortgekomen uit zulke gezinnen, na rijp overleg besluiten zich voor het leven met een ander te verbinden, staat hun het ideaal van het reine, brave leven hunner ouders voor ogen. Met inachtname van de menselijke voorzichtigheid en met de hulp van Gods genade mag de jonge man op de huwelijksdag nog ridderlijk zijn geliefde in de ogen zien, want ze zijn beiden — nog rein. Zij breken ook in hun verder leven niet de aan het altaar gezworen eed: met eerbiediging van Gods wet samen in eer en deugd door het leven te gaan.

Gelukkig is zulk een gezin nog geen sprookje geworden. Er zijn er nog vele onder ons, Katholieken. Mogen zij talrijker worden, dan hoeven wij de toekomst niet zo donker in te zien.

Zulk een prachtig katholiek leven echter vraagt: idealisme, geloof, vertrouwen, een vurige, onbaatzuchtige offerliefde en ware zieleadel: de geest van de Rembrandt-Duitser, „der Geist des Ganzen", de geest van God!

OVERZICHT VAN DE INHOUD